

Projekt OP VpK

Terciární vzdělávání
výzkum a vývoj
Vysokoškolské vzdělávání

Olga Blažková
Yvona Lišková

**Metodika výuky
hudební výchovy
na 2. stupni základních škol
a středních školách
z pohledu pedagogické praxe –
náměty
pro začínajícího
učitele**

Tato studijní opora je spolufinancována
Evropským sociálním fondem
a státním rozpočtem České republiky

SYNERGIE

Registrační číslo projektu CZ.1.07./2.2.00/07.0355

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

METODIKA VÝUKY HUDEBNÍ VÝCHOVY NA 2. STUPNI ZÁKLADNÍCH ŠKOL A STŘEDNÍCH ŠKOLÁCH Z POHLEDU PEDAGOGICKÉ PRAXE

—
NÁMĚTY PRO ZAČÍNÁJÍCÍ UČITELE

OLGA BLAŽKOVÁ
YVONA LIŠKOVÁ

SYNERGIE reg. číslo: CZ.1.07/2.2.00/07.0355

OSTRAVA 2010

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

Recenzenti: Markéta Šňupárková

Eva Volná

Jazyková korektura: Lenka Bijoková

Název: Metodika výuky hudební výchovy na 2. stupni základních škol a středních školách z pohledu pedagogické praxe – náměty pro začínajícího učitele

Autor: Olga Blažková, Yvona Lišková

Vydání: 1. vydání, 2010

Počet stran: 91 stran

Tisk: Ostravská univerzita v Ostravě

Studijní materiál pro distanční kurz: *Přípravný seminář k profesní praxi*

© Olga Blažková, Yvona Lišková

© Ostravská univerzita v Ostravě

ISBN 978-80-7368-893-6

OBSAH:

Úvod.....	6
1 Kurikulární dokumenty – RVP, ŠVP.....	7
1.1 Rámcové vzdělávací programy (RVP).....	7
1.2 Školní vzdělávací program (ŠVP).....	7
1.3 Vybrané pojmy z ŠVP.....	8
Shrnutí kapitoly.....	10
2 Podmínky pro výuku, vybavení a časové dotace na různých školách.....	13
2.1 Výuka hudební výchovy.....	13
2.2 Vybavení odborné učebny hudební výchovy.....	14
2.3 Časové dotace pro hudební výchovu podle RVP.....	15
2.4 Časové dotace pro HV na školách s vyšším počtem hodin.....	15
Shrnutí kapitoly.....	15
3 Osobnost učitele hudební výchovy.....	17
3.1 Jaký by měl být učitel hudební výchovy?.....	17
3.2 Jaký musí být učitel HV?.....	17
3.3 Další vlastnosti dobrého učitele HV.....	18
Shrnutí kapitoly.....	19
4 Vyučovací hodina hudební výchovy.....	21
4.1 Stavba hodiny hudební výchovy.....	22
4.2 Hodina s převahou vokálních činností.....	23
4.3 Poslech hudby.....	23
4.4 Organizace hodiny – časové rozčlenění.....	24
Shrnutí kapitoly.....	26
5 Hlasová výchova.....	29
5.1 Dechová a hlasová výchova.....	30
5.2 Intonace a sluchový výcvik.....	36
5.3 Vícehlasý zpěv.....	39
5.4 Hlasová hygiena.....	41
Shrnutí kapitoly.....	42
6 Rytmický výcvik.....	45
6.1 Rytmický výcvik na základních a středních školách.....	46
6.2 Systém rytmičeských slabik.....	47
6.3 Rytmičeské hry.....	49
6.4 Hra na hudební nástroje.....	50
Shrnutí kapitoly.....	51
7 Hudebně pohybová výchova.....	53
7.1 Pohybově výrazové prostředky.....	53
7.2 Dirigování.....	57
Shrnutí kapitoly.....	58
8 Improvizace.....	61
8.1 Improvizace rytmičeská.....	62
8.2 Improvizace melodická.....	64

8.3	Improvizace pohybem	65
	Shrnutí kapitoly	66
9	Poslech hudby	69
9.1	Poslech intuitivní	71
9.2	Poslech racionální	73
	Shrnutí kapitoly	75
10	Hudební nauka	77
10.1	Hudební nauka vztahující se ke zpěvním činnostem	78
10.2	Hudební nauka vztahující se k poslechovým činnostem	79
	Shrnutí kapitoly	85
11	Hodnocení a klasifikace	87
11.1	Skupiny žáků	87
11.2	Požadavky ŠVP	88
11.3	Hodnocení studentů gymnázia	89
	Shrnutí kapitoly	89
	Závěr	91

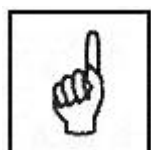
Vysvětlivky k používaným symbolům

Průvodce studiem – vstup autora do textu, specifický způsob, kterým se studentem komunikuje, povzbuzuje jej, doplňuje text o další informace.

Příklad – objasnění nebo konkretizování problematiky na příkladu ze života, z praxe, ze společenské reality apod.

K zapamatování

Shrnutí – shrnutí předcházející látky, shrnutí kapitoly.

Literatura – použitá ve studijním materiálu, pro doplnění a rozšíření poznatků.

Kontrolní otázky a úkoly – prověřují, do jaké míry studující text a problematiku pochopil, zapamatoval si podstatné a důležité informace a zda je dokáže aplikovat při řešení problémů.

Úkoly k textu – je potřeba je splnit neprodleně, neboť pomáhají k dobrému zvládnutí následující látky.

Korespondenční úkoly – při jejich plnění postupuje studující podle pokynů s notnou dávkou vlastní iniciativy. Úkoly se průběžně evidují a hodnotí v průběhu celého kurzu.

Otázky k zamyšlení

Část pro zájemce – přináší látku a úkoly rozšiřující úroveň základního kurzu. Pasáže i úkoly jsou dobrovolné.

Úvod

Vyučovací předmět hudební výchova – estetická výchova je ve školách zařazen mezi tzv. povinné vyučovací předměty a je vyučován od 1. po 9. třídu základních škol a v odpovídajících ročnících víceletých gymnázií. V 1. a 2. ročnících gymnázií patří estetická výchova mezi povinně volitelné předměty, a žák si vybírá buď hudební, nebo výtvarnou výchovu.

Hudební výchova je velmi specifickým vyučovacím předmětem. Předpokládáme, že ji budou vyučovat lidé, kteří jsou kreativní, nadšení a aktivní, neboť výuka tohoto předmětu poskytuje prostor pro rozvíjení nejrůznějších aktivit. Jak zaujmout žáky 6.–9. třídy (primy až kvarty) a studenty 1. a 2. ročníku, aby pro ně byla každá hodina hudební výchovy zajímavá? Aby z hodin, které stráví v učebně HV, odcházeli spokojeni a obohaceni o nový kulturní zážitek? Očekávání žáků se mohou lišit od očekávání učitele. Dobrý učitel zaujme své žáky natolik, že se dítě do hodin hudební výchovy těší a je zvědavé, co se bude dělat, čím jej učitel překvapí. Na následujících stránkách naleznete mnoho praktických rad, jak sestavit zajímavé hodiny hudební výchovy.

Po konzultacích s některými studenty OU jsme se ubezpečily, že je také nutné, aby se noví kolegové seznámili se současnou situací, jaká je na školách. Mnozí studenti nevědí téměř nic o RVP, ŠVP, klíčových kompetencích, průřezových tématech a dalších pojmech, se kterými se setkají hned při nástupu do vyučovacího procesu.

Tato studijní opora je úvodem k nácviku pedagogických dovedností budoucích učitelů hudební výchovy během souvislé pedagogické praxe. Na jejím zpracování spolupracovaly zkušené vyučující hudební výchovy na školách, a sice Mgr. Olga Blažková (zpracovala kapitoly 1–4 a 11) a PaedDr. Yvona Lišková (zpracovala kapitoly 5–10).

Bylo by dobré, kdyby se studenti nechali inspirovat našimi zkušenostmi. Doporučujeme, aby se k textu vraceli opakovaně, a to s určitým časovým odstupem.

1 Kurikulární dokumenty – RVP, ŠVP

V této kapitole se dozvíte:

- se kterými dokumenty se musí seznámit učitel ZŠ – SŠ.

Po jejím prostudování byste měli být schopni:

- vysvětlit, jaké jsou nové principy kurikulární politiky.

Klíčová slova kapitoly: rámcový vzdělávací program, školní vzdělávací program, klíčové kompetence, průřezová témata, očekávané výstupy

Průvodce studiem

Koncepce vyučovacího procesu na každé škole je originální.

Na zvládnutí této kapitoly budete potřebovat asi 3 hodiny. Pohodlně se usadte a nenechte se nikým a ničím rušit.

V kapitole je uvedeno: „žák 6. třídy“, „2. stupeň ZŠ“. ŠVP je zpracován rovněž na víceletých gymnáziích (zde uvádíme osmileté gymnázium), proto neuvádíme „student primy“ (= žák 6. třídy), „student sekundy“ (= žák 7. třídy) atd.

1.1 Rámcové vzdělávací programy (RVP)

V roce 2001 vznikla tzv. Bílá kniha (6 hlavních cílů vzdělávání) jako podklad k realizaci školské reformy.

V roce 2004 byl schválen školský zákon (zákon č. 561/2004), který určil, že podle ŠVP se musí začít vyučovat od 1. 9. 2007 v 6. třídě ZŠ. Na SŠ probíhá výuka podle ŠVP v 1. ročnících od 1. 9. 2009.

1.2 Školní vzdělávací program (ŠVP)

Každá škola má vypracován svůj školní vzdělávací program, který naplňuje předpokládané splnění výstupů a učiva uvedeného v RVP, ale zároveň

umožňuje škole její profilaci, zaměření a přizpůsobení se konkrétním podmínkám.

Práce na ŠVP byla náročná, vyčerpávající, a to především proto, že každý zodpovědný učitel se musel zamýšlet nad formulací požadavků a očekávaných znalostí a vědomostí žáků.

Všichni pedagogové jsou povinni seznámit se s ŠVP dané školy a musí se tímto programem řídit. ŠVP přesto není dogmatem, je nutné s ním dále pracovat, revidovat jej a aktualizovat (změna učebnic apod.).

V RVP byla stanovena závazná dotace hodin pro jednotlivé vzdělávací oblasti (např. Člověk a příroda, Člověk a společnost); o přidělení hodin jednotlivým předmětům a jejich rozložení do jednotlivých ročníků se rozhodovala sama škola.

Dále byl určen počet disponibilních hodin, které bylo možné přidat jednotlivým předmětům podle požadavků pedagogů. Proto se školní vzdělávací programy různých škol liší. Konkrétně pro HV jsou v RVP celkem 4 hodiny pro 6.–9. ročník (1 hodina týdně). Rozhodne-li se škola pro přesunutí disponibilních hodin do oblasti estetické výchovy (v našem případě hudební výchovy), mají žáci a učitelé k dispozici až 3 hodiny HV týdně (6.–9. ročník celkem 12 hodin).

V 1. a 2. ročníku čtyřletého gymnázia (kvinty a sexty osmiletého gymnázia) je stanoveno, že si student zvolí hudební nebo výtvarnou výchovu. Dotace estetického předmětu je stanovena na 2 hodiny týdně. Volbu předmětu nelze měnit, to znamená, že student navštěvuje po oba ročníky jen jeden z uvedených předmětů.

1.3 Vybrané pojmy z ŠVP

Při seznamování se se školním vzdělávacím programem narazíte na mnohé výrazy, se kterými se budete setkávat v průběhu své souvislé praxe i během vyučovacího procesu. Seznamte se s některými z nich:

Klíčové kompetence = souhrn vědomostí, dovedností, schopností, postojů a hodnot důležitých pro osobní rozvoj a uplatnění žáka v životě. Klíčové kompetence se prolínají, žák je získává jako výsledek celkového procesu vzdělávání. Klíčové kompetence:

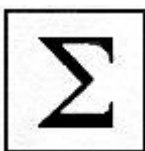
- kompetence k učení – kooperativní učení, práce s chybou, rozvoj sebehodnocení žáků,
- kompetence k řešení problémů – učení v souvislostech, využívání co největšího množství zdrojů informací (práce s knihou, internetem, praktickými pokusy, vlastním výzkumem žáků),
- kompetence komunikativní – vytváření dostatečného prostoru pro vyjadřování žáků při problémovém vyučování, při zpracovávání školních projektů,
- kompetence sociální a personální – děti zapojujeme do organizace školy, ve skupinovém vyučování přebírají různé role,
- kompetence občanské – sociální učení, metody sebepoznávání a seznamování žáků s jejich právy, odpovědností a povinnostmi, žáci respektují národní, kulturní a historické tradice; využití spolupráce se školami v zahraničí,
- kompetence pracovní – projektové činnosti, skupinová a individuální práce, hodnocení a sebehodnocení všech činností, které žáci provádějí.

Průřezová témata procházejí napříč vzdělávacími oblastmi a propojují vzdělávací obsahy oborů. Pomáhají rozvíjet osobnost žáka především v oblasti postojů a hodnot. Průřezová témata tvoří povinnou součást základního vzdělání. Škola musí nabídnout všechny tematické okruhy během vzdělávání žáků a studentů. K průřezovému tématu se „hlásí“ jednotlivé předměty s konkrétním obsahem a výstupem. Průřezová témata:

- osobnostní a sociální výchova
- výchova demokratického občana
- výchova k myšlení v evropských a globálních souvislostech
- multikulturní výchova
- environmentální výchova
- mediální výchova

Očekávané výstupy – v ŠVP jsou vyjmenovány požadavky, které by měl splnit žák daného ročníku. Tyto požadavky se ve vyšších ročnících samozřejmě zvyšují. V hudební výchově očekáváme, že žák:

- využívá své individuální hudební schopnosti a dovednosti při hudebních aktivitách,
- uplatňuje získané pěvecké dovednosti a návyky při zpěvu i při mluveném projevu v běžném životě, zpívá dle svých dispozic intonačně čistě a rytmicky přesně,
- reprodukuje na základě svých individuálních hudebních schopností a dovedností různé motivy, témata i části skladeb, zahraje jednoduché doprovody, provádí jednoduché hudební improvizace,
- orientuje se v zápise písní a skladeb různých stylů a žánrů; písně či skladby na základě individuálních schopností a získaných dovedností svým způsobem realizuje,
- rozpozná některé z tanců různých stylových období, zvolí vhodný typ hudebně pohybových prvků k poslouchané hudbě,
- orientuje se v proudu znějící hudby, vnímá užité hudebně výrazové prostředky a chápe jejich význam v hudbě,
- zařadí na základě individuálních schopností a získaných vědomostí slyšenou hudbu do stylového období,
- vyhledává souvislosti mezi hudbou a jinými druhy umění.

Shrnutí kapitoly

Školní vzdělávací program naplňuje předpokládané splnění výstupů a učiva uvedeného v RVP a umožňuje škole její profilaci.

Příklad:

Učitelé jsou povinni se seznámit s ŠVP dané školy. Školní vzdělávací program však není dogmatem a podle odůvodněných požadavků učitelů může dojít k jeho revizi. Příkladem může být volba nových učebnic.

Kontrolní otázky a úkoly:

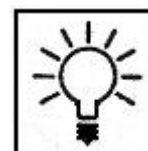
1. Se kterými průřezovými tématy se setkává učitel hudební výchovy?
Uveďte konkrétní příklady.
2. Můžete uvést další očekávané výstupy, které má splnit žák 9. třídy?
3. Které klíčové kompetence naleznete ve vyučovacích hodinách HV?

Úkoly k textu

1. Co je to Rámcový vzdělávací program?
2. Proč se školní vzdělávací programy na různých školách liší?

Otázky k zamyšlení:

1. Domníváte se, že se zavedením ŠVP změnila metody a formy práce ve školách?
2. Jaké mohou být rozdíly v hodinách hudební výchovy podle nového ŠVP v porovnání s Vašimi zkušenostmi jako žáka ZŠ – studenta gymnázia?

Korespondenční úkoly

1. Seznamte se s ŠVP pro hudební výchovu, který je vypracován pro žáky 6.–9. ročníku na ZŠ, kde je určena základní dotace 1 hodina týdně. Srovnejte se s ŠVP pro hudební výchovu na ZŠ s dotací 2–3 hodiny týdně.

Citovaná a doporučená literatura

- Školský zákon – Zákon č. 561/2004
- Rámcový vzdělávací program pro gymnázia, Výzkumný ústav pedagogický v Praze, 2007
- Školní vzdělávací program pro nižší stupeň víceletého gymnázia, Gymnázium Olgy Havlové Ostrava-Poruba, příspěvková organizace, Ostrava-Poruba, 1. 9. 2010
- Školní vzdělávací program pro nižší stupeň víceletého gymnázia, Gymnázium Olgy Havlové Ostrava-Poruba, příspěvková organizace, Ostrava-Poruba, 1. 9. 2010

2 Podmínky pro výuku, vybavení a časové dotace na různých školách

V této kapitole se dozvíte:

- jaké jsou podmínky pro výuku hudební výchovy na školách;
- které pomůcky potřebuje učitel hudební výchovy.

Po jejím prostudování byste měli být schopni:

- vysvětlit, jaké jsou rozdíly ve výuce HV mezi školami;
- objasnit význam zvýšené dotace hodin pro výuku hudební výchovy.

Klíčová slova kapitoly: odborná učebna, hudební nástroje, disponibilní hodiny.

Průvodce studiem

Na každou hodinu se těšíme!

Na zvládnutí této kapitoly budete potřebovat asi 2 hodiny, tak se pohodlně usadte a nenechte se nikým a ničím rušit.

2.1 Výuka hudební výchovy

Podmínky pro výuku hudební výchovy se na školách liší – podle vybavenosti tříd dle priorit předmětů.

Budeme předpokládat, že absolventi OU nastoupí na školu, která má alespoň základní vybavení pro práci učitele hudební výchovy.

V praxi se setkáváme s různými způsoby přístupu učitelů hudební výchovy k výuce. Jak již bylo řečeno, každá škola má vypracován svůj školní vzdělávací program, jímž se řídí. Na mnoha školách probíhá výuka HV podle zásad Komenského – škola hrou. Žáci nemají učebnice, které by si nosili na každou hodinu HV. Pracují s materiály, které jim připraví učitel před hodinou. Nové poznatky z hudební teorie a nauky si buď zapamatují, nebo zapíší do pracovních listů.

Absolvent OU však může po studiu na vysoké škole nastoupit na školu, kde každý žák vlastní svou učebnici, se kterou pracuje. Žáci, kteří navštěvují ZUŠ, si mohou připravit hudební doprovod k písním, učitel může zadat jednoduché úkoly. Žáci mají sešit, do něhož zapisují (například formou krátkého a jednoznačně formulovaného domácího úkolu) stručné výpisky. Osvědčila se praxe jednoho sešitu pro celý 2. stupeň základní školy. Vzhledem k tomu, že zápisy jsou skutečně stručné, stačí opravdu jediný sešit.

2.2 Vybavení odborné učebny hudební výchovy

K základnímu vybavení odborné učebny patří:

klavír (pianino), který je pravidelně opravován a laděn,

keyboard (např. Yamaha, Casio) – ve velkých odborných učebnách ve větším počtu,

orffovské hudební nástroje,

kytara (kytary) – akustická, v ideálním případě i elektrická (elektrické) s ozvučovacími zařízeními,

flétna – pro učitele; chceme-li, aby žáci hráli na flétnu (případně jiný dechový nástroj), musí si nosit svůj vlastní nástroj,

různé další hudební nástroje,

nástěnná tabule s notovou osnovou – buď klasická, magnetická nebo sklokeramická se sadou magnetických not,

kvalitní přehrávač (DVD + CD + gramofon) s kvalitní reproduktorovou soustavou,

sluchátka – i více,

počítač s připojením na internet + kvalitní monitor (nebo připojení na dataprojektor – promítací plátno),

poslechové skladby na CD a další hudební nahrávky,

portréty hudebních skladatelů,

zpěvníky v dostatečném počtu pro každého žáka,

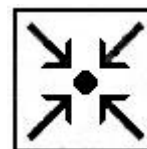
notový materiál – namnožené písně apod.,

dostatečné množství odborné literatury (hudební encyklopedie, životopisy skladatelů, odborné časopisy apod.),

další pomůcky viz kapitoly 5.–10. (rytmické kostky, magnetické tabulky aj.).

Příklad:

Učebna hudební výchovy má vlastní „Vnitřní řád“, kterým se musí řídit všichni žáci. Jsou zde stanovena pravidla pro práci s vybavením třídy. Používá-li žák například tzv. orffovské hudební nástroje, musí je podle pokynu učitele vrátit na určené místo v bezvadném stavu. Stejná pravidla platí pro vrácení zapůjčených zpěvníků a knih.

2.3 Časové dotace pro hudební výchovu podle RVP

Vzdělávací oblast Umění a kultura zahrnuje výtvarnou a hudební výchovu.

Jak již bylo řečeno v předchozí kapitole, RVP stanovil pro výuku hudební výchovy 1 hodinu týdně (6.–9. ročník), výtvarné výchově určil 2 hodiny týdně (6. a 7. ročník) a 1 hodinu týdně (8. a 9. ročník).

Základní školy i víceletá gymnázia mají většinou ve svých ŠVP pro hudební výchovu hodinovou dotaci.

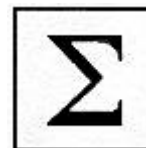
Učitel hudební výchovy se má setkat během školního roku se svými žáky 43×. Ale – děti mají prázdniny (podzimní, vánoční, jarní, velikonoční) a účastní se různých akcí, proto musíme počítat s tím, že před žáky předstoupíme asi 35×. Přesto musí učitel zajistit, aby splnil očekávané výstupy.

2.4 Časové dotace pro HV na školách s vyšším počtem hodin

Ve školách, kde je posílená dotace pro výuku hudební výchovy disponibilními hodinami, je situace naprosto odlišná. Týdenní dotace činí 2–3 hodiny (opět 6.–9. ročník). Učitel HV se setká se svými žáky ne 35× během školního roku, ale přibližně 70×–105×! Vyšší dotace hodin je v estetickém předmětu pochopitelně výhodnější. Dochází k bližšímu kontaktu učitele a žáka, rychlejšímu seznámení se navzájem, častější kontrole, výraznému prohloubení a opakování návyků a znalostí.

Shrnutí kapitoly

Výuka hudební výchovy na různých školách je velmi odlišná. Záleží na dotaci hodin, vybavení odborné učebny a dalších okolnostech.

Kontrolní otázky a úkoly:

Které hudební nástroje by měly být v odborné učebně hudební výchovy?

Úkoly k textu

Doplňte další pomůcky, které využívá učitel hudební výchovy a které by se také měly nacházet v odborné učebně hudební výchovy.

Otázky k zamyšlení:

Jaké jsou další výhody zvýšené dotace hodin hudební výchovy?

Budete potřebovat v odborné učebně hudební výchovy klasické žákovské lavice? Zamyslete se nad výhodami a nevýhodami běžného rozestavení lavic a židlí.

Citovaná a doporučená literatura

- Školní vzdělávací program pro nižší stupeň víceletého gymnázia, Gymnázium Olgy Havlové Ostrava-Poruba, příspěvková organizace, Ostrava-Poruba, 1. 9. 2010
- Školní vzdělávací program pro nižší stupeň víceletého gymnázia, Gymnázium Olgy Havlové Ostrava-Poruba, příspěvková organizace, Ostrava-Poruba, 1. 9. 2010

3 Osobnost učitele hudební výchovy

V této kapitole se dozvíte:

- jaké vlastnosti má mít učitel hudební výchovy.

Po jejím prostudování byste měli být schopni:

- vysvětlit, jaká jsou specifika učitele HV.

Klíčová slova kapitoly: očekávání žáků a učitele, předpoklady učitele k výuce estetického předmětu.

Průvodce studiem

Každý učitel je osobností.

Na zvládnutí této kapitoly budete potřebovat asi 1 hodinu, tak se pohodlně usadte a nenechte se nikým a ničím rušit.

3.1 Jaký by měl být učitel hudební výchovy?

Předpokládejme, že před žáky předstupuje nový učitel – nová učitelka hudební výchovy. Jaká jsou očekávání žáků (studentů)?

- bude dobře zpívat a dobře hrát na nějaký hudební nástroj,
- bude atraktivní a zábavný,
- taktní a tolerantní,
- vyzná se v populární hudbě,
- umožní svým žákům, aby se v hodinách hudební výchovy realizovali a předvedli, co umí.

3.2 Jaký musí být učitel HV?

Základním předpokladem je, že učitel zaujme svým výstupem – vokálním i instrumentálním. Stačí se předvést, nemusí každou hodinu koncertovat.

Uvědomme si, že estetické předměty jsou velmi specifické, učitel musí mít stále na mysli, že nejdůležitější je zaujmout žáky střídáním různých činností v rámci vyučovací hodiny.

I učitel hudební výchovy si musí získat u svých žáků respekt.

Je to samozřejmě složitější než v ostatních předmětech, ale přesto je to nutné. Učitel, který na počátku své praxe nebo školního roku nestanoví priority a pomyslné mantinely, se může setkat s velkými kázeňskými problémy. Seznámí-li učitel své žáky s cíli, metodami a svými požadavky ihned na počátku školního roku, velmi si usnadní práci.

Učitel HV, který předstupuje před třídu, si musí uvědomit, jak již bylo řečeno, že jeho požadavky na žáky se mnohdy hodně odlišují od jejich očekávání.

Je velmi obtížné zaujmout všechny děti a přimět je k aktivní práci v hodinách. Proto musí být učitel hudební výchovy, vybaven základními znalostmi; nemusíte všechno vědět, důležité je, abyste se rychle orientovali při vyhledávání informací. Osvědčila se mi formulace: „Přesně vím, kde naleznu odpověď. Nejsem pochodující encyklopedie...“. Určitě je to lepší řešení, než kdybyste předstírali, že všemu rozumíte a všechno znáte.

3.3 Další vlastnosti dobrého učitele HV

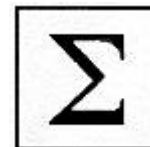
Nejen žáci, ale také kolegové v pedagogickém sboru školy očekávají, že vyučující estetického předmětu bude:

- nositel a šířitel kultury; bude zajišťovat návštěvy koncertů a divadelních představení, bude mít dobré znalosti o kulturním dění ve svém okolí a sám se bude podílet na kulturním životě města;
- společenský;
- fundovaný;
- kreativní; bez velkých problémů připraví kulturní vystoupení pro různé společenské a kulturní akce, doprovodí své žáky při sólovém zpěvu na hudební nástroj;
- optimista; hudební výchova je přece veselý předmět. Proč veselý? V hodinách hudební výchovy se zpívá, a ten, kdo zpívá, má radost! Žáci by se měli na hudební výchovu těšit a měl by je vždy vítat usměvavý učitel;
- nadšený; neměl by se nechat odradit drobnými neúspěchy, ale měl by se poučit chybou;

- musí umět zaujmout; v kolektivu dětí i dospělých se vždy najdou tací, kteří budou chtít zviklat nadšeného kantora. K tomu nesmí dojít, snažte se být vždy nad věcí, nenechejte se odradit.

Shrnutí kapitoly

Osobností učitele hudební výchovy se stanete po mnoha letech praxe. Setkáte se s různými typy žáků i kolegů, vyřešíte desítky problémových situací. Budete slavit úspěchy, narazíte na překážky. V žádném případě se nesmíte nechat odradit neúspěchem! Učte se z vlastních chyb.

Kontrolní otázky a úkoly:

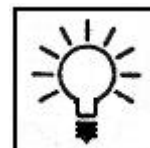
Musí učitel hudební výchovy hrát alespoň na jeden hudební nástroj? Proč?

Je vhodné, aby učitel zpíval se svými žáky?

Otázky k zamyšlení:

1. Zamyslete se nad touto situací: Předstoupíte před žáky, jste výborně připraven/a, máte všechny pomůcky, poslechové ukázky, notový materiál. Při výkladu nového učiva (např. život hudebního skladatele) Vás vyruší bavící se žáci a Vy si nemůžete vzpomenout na určitou pasáž. Jak zareagujete? Posuďte následující možná řešení: • začnete obviňovat žáky, že Vám přerušili myšlenku a zvýšíte hlas; • ukončíte výklad a zadáte žákům úkol – vyhledat potřebné informace, a příští hodinu zkontrolujete splnění úkolu; • výklad dokončíte s chybami a děláte, jako by se nic nestalo. Navrhněte další řešení problémové situace.

4 Vyučovací hodina hudební výchovy

V této kapitole se dozvíte:

- co má obsahovat hodina hudební výchovy;
- jaká jsou specifika hodin HV.

Po jejím prostudování byste měli být schopni:

- napsat přípravu na hodinu HV.

Klíčová slova kapitoly: organizace hodiny hudební výchovy, příprava učitele, stereotypy, rozčlenění vyučovací hodiny.

Průvodce studiem

Kdo je připraven, není překvapen...

Na zvládnutí této kapitoly budete potřebovat asi 2 hodiny, tak se pohodlně usadte a nenechte se nikým a ničím rušit.

Konečně se dostáváme před žáky, kteří mají v rozvrhu hodin napsáno „hudební výchova“. Budete učit několik paralelních tříd (skupin). Budete mít perfektní přípravu, přesto se může stát, že se setkáte s odlišnou reakcí žáků (studentů). V této kapitole Vám nabídneme několik možností, jak zpracovat přípravu na hodinu HV.

Podle školního vzdělávacího programu je dotace pro estetické předměty v 6. až 9. třídě 3–3–2–2 hodiny týdně. Hudební výchova je dotována 1 hodinou po všechny ročníky, výtvarná výchova má určenou dotaci 2 hodiny týdně v 6. a 7. ročníku, ale v 8. a 9. ročníku pouze 1 hodinu týdně. Z praktických provozních důvodů (učitelé VV potřebují pro přípravu, vysvětlení techniky, vlastní práci dětí a následné vyhodnocení práce žáků 90 minut) mohou mít žáci 8. a 9. ročníku také výuku hudební výchovy v délce 90 minut. Během pololetí se střídají oba předměty buď po týdnu (liché týdny VV, sudé týdny HV), nebo po čtvrtletí (1. a 3. čtvrtletí VV, 2. a 4. čtvrtletí HV). Žák je pak klasifikován z obou předmětů.

4.1 Stavba hodiny hudební výchovy

Vyučovací hodina musí splňovat základní požadavky:

- logické rozvrstvení,
- střídání činností,
- opakování a upevnění poznatků z předchozích hodin,
- získání nových poznatků.

Před každou hodinou si vypracujte pečlivou přípravu. Není to ztráta času!

Věnujte dostatečnou pozornost promyšlení jednotlivých etap hodiny.

V přípravě proto nezapomeňte na seznámení žáků s novými pojmy. Počítejte nejen se seznamováním, ale také s procvičením a opakování nových pojmů. Dejte prostor svým žákům.

Ve vyšších ročnících (kvinta, sexta) vyčleňte studentům část hodiny, v níž seznámí ostatní s oblíbeným interpretem. Buďte však nároční, vyžadujte, aby byl referát přednášen z paměti, byl hodnotný, dbejte, aby zvolená hudební ukázka byla kvalitní a přiměřeně dlouhá. Po zaznění referátu vyzvěte ostatní žáky ke krátké diskuzi, kterou povedete.

Studenti gymnázia se seznamují v hodinách HV s dějinami hudby od nejstarších památek až po současnou tvorbu. V praxi se osvědčilo střídání výkladových hodin a hodin, kdy si žák připraví referát na dané téma. Opět platí zásada, že referát musí být přiměřeně dlouhý, víceméně přednášený z paměti a doplněn vhodnými ukázkami.

Během hodiny hodnotte – frontálně i individuálně. Snažte se ohodnotit každou činnost, zapisujte si body za aktivity a na konci hodiny oznamte, který žák si zapíše známku výbornou do žákovské knížky nebo studijního průkazu. V závěru hodiny zopakujte nové pojmy, shrňte nové informace, zadejte jednoduchý úkol, který musí být přesný, jednoznačný (například vypsát tučně označené pojmy z probírané kapitoly se stručným vysvětlením; nebo – vytvořit rytmizaci písně; nebo – připravte si dirigentská gesta pro naučenou píseň; nebo – připravte jednoduchý doprovod k písni). Musíme si uvědomit, že žák je

„úkolován“ i v dalších předmětech, proto by splnění úkolu nemělo přesáhnout 10 minut.

4.2 Hodina s převahou vokálních činností

V každé hodině HV bychom měli s dětmi zpívat. Vlastnímu zpěvu předchází dechová cvičení a rozezpívání. Jaká cvičení zvolit, se dozvíte v další kapitole. Po rozezpívání zvolíme vhodnou píseň z minulých hodin nebo z předchozího ročníku. Pak přejdeme k nácviku nové písně. Jestliže jsme v předchozí hodině začali s nácvikem nové písně, zopakujeme ji a procvičíme. Podle náročnosti píseň dostudujeme – dynamika, agogika, vícehlas, výraz apod. V tomto případě již nezařadíme nácvik nové písně.

Budete-li doprovázet zpěv dětí na hudební nástroj, naučte se jej v několika tóninách.

Ve třídě můžete mít žáka, který je schopen zahrát doprovody písní. Využijte tohoto potenciálu, oslovte jej. Budete-li chtít, aby s Vámi spolupracoval, seznamte jej se svým plánem; žák si připraví doprovody písní na melodický nástroj a Vy se můžete věnovat dalším pěveckým a rytmickým složkám při nácviku a dostudování skladby.

4.3 Poslech hudby

Při promýšlení přípravy na hodinu, do níž zařadíte poslech hudby, si ukázkou opakovaně poslechněte, připravte si otázky, které položíte žákům před zazněním ukázky. Úkoly musí být jasné, přiměřené věku, srozumitelné, jednoznačné.

V kapitole „Poslech hudby“ naleznete podrobné informace o tom, jak zaujmout děti pro poslech umělé hudby.

U mladších dětí (6.–9. třída) zařazujeme kratší hudební ukázky. Je to samozřejmě dáno věkem, jednak časovou dotací. V 1. a 2. ročníku gymnázia a odpovídajících třídách vyššího stupně víceletého gymnázia můžeme zařadit delší poslechové ukázky.

4.4 Organizace hodiny – časové rozčlenění

Každá vyučovací hodina HV musí být logická, originální, přesně promyšlená a navazující na předchozí vyučovací jednotky. Žák se musí naučit stereotypy (dechová a intonační cvičení + další návyky), které se opakují v každé hodině.

Příklad stavby hodiny hudební výchovy (základní škola)

- Hudební pozdrav (každá třída má nacvičenu svou hudební znělku, kterou žáci zpívají, hrají nebo zpívají a hrají dohromady, přičemž jeden žák stojí před ostatními a diriguje). 2 min.
- Oznámení cíle hodiny, zápis do třídní knihy. 1 min.
- Rytmizace (rytmická hra nebo rytmická improvizace). 3–5 min.
- Hlasová výchova, rozezpívání. 3–5 min.
- Intonace. 2–5 min.
- Hlavní část hodiny (nácvič nové písně nebo instrumentální skladby, nácvič doprovodů k písním, poslech, improvizace, pohybová hra aj. – viz jednotlivé kapitoly). 15–20 min.
- Opakování probraného učiva, písní ap. 5–10 min.
- Ukončení hodiny, shrnutí, zhodnocení, zápis známek do ŽK, rozloučení. 2–3 min.

Příklad schematické přípravy na hodinu hudební výchovy (střední škola):

- 1) Pozdrav, zápis do třídní knihy. 2 min.
- 2) Oznámení cíle hodiny (která činnost bude převažovat). 3 min.
- 3) Dechová a intonační cvičení + známá píseň. 5 min.
- 5) Píseň z předchozí hodiny nebo nácvič nové skladby + teorie. 10 min.
- 6) Doprovod písně – učitel + žáci (orffovské nástroje, rytmizace). 5 min.
- 7) Hlavní část hodiny:
  - A) Prvky hudebně pohybové výchovy + docvičení písně + rytmizace + dirigování (podle charakteru písně). 15 min.
  - 7 B) Poslech – základní informace o skladateli, úkoly k poslechu. 15 min.
  - 7 C) Referát – seznámení s oblíbeným interpretem + diskuze. 15 min.
- 8) Závěr hodiny – zopakování nových pojmů, oznámení klasifikace, kterou jsme prováděli během hodiny, zadání úkolů, úklid pomůcek,

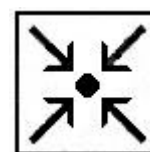
pozdrav. 5 min.

Vyučovací hodina hudební výchovy ve 2. ročníku gymnázia (90 minut):

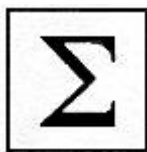
- ❖ Pozdrav, zápis do TK (číslo hodiny, probírané učivo, průřezové téma, chybějící žáci). 2 min.
- ❖ Hudební aktualita. 5 min.
- ❖ Slovo učitele: „Cílem dnešní hodiny je poslech části skladby jednoho z autorů hudebního klasicismu. Po zopakování základních hudebních pojmů se představí žák XY, který si připravil referát o autorovi hudební ukázky. Bude následovat poslechová část. Závěrem předám slovo žákovi YY, který nás seznámí se svým oblíbeným interpretem. Prvá část hodiny bude věnována rozezpívání a zopakování písně z minulých hodin.“ 3 min.
- ❖ Rozezpívání. 5 min.
- ❖ Píseň Zvonečků hlas milý (W. A. Mozart – Kouzelná flétna) – opakování melodie a textu (česky + německy); nácvik 2. hlasu – lidový dvojhlas + 3. hlas. Doplnění doprovodu na hudební nástroje. Následují 2–3 písně podle vlastního výběru studentů. 15 min.
- ❖ Skupinová práce: charakteristika hudebního období klasicismu ve světě. Jemné podbarvení hudbou W. A. Mozarta. 10 min.
- ❖ Referát studenta XY o Mozartovi + prezentace. 10 min.
- ❖ Doplnění referátu a řízená diskuze. 5 min.
- ❖ Vlastní poslech ukázek: můžeme zařadit během mluveného slova i před diskuzí. Před poslechem upozorníme studenty, kterých aspektů při znějící hudbě si mají všimnout. Zaměříme se na rozbor skladby. Po poslechové činnosti vyzveme studenty k diskuzi o ukázkách. 20 min.
- ❖ Referát studenta YY z oblasti nonartificiální hudby, diskuze. 10 min.
- ❖ Závěr hodiny, zopakování nových pojmů, zadání aktuality a referátů na příští hodinu. 5 min.

Příklad:

Studenti gymnázia rádi seznamují své spolužáky se zpěvákem nebo skupinou z oblasti nonartificiální hudby. Protože se jedná o jejich oblíbený styl, bývá většinou referát velmi kvalitní. Po zaznění prezentace vybere student jméno

dalšího spolužáka, který se představí v příští hodině. Většinou musí vybírat z velkého počtu zájemců.

Shrnutí kapitoly

Každá vyučovací hodina hudební výchovy je originální. Přestože budete připraveni na vyučovací jednotku, budete muset pružně reagovat na různé reakce žáků – studentů.

Kontrolní otázky a úkoly:

1. Proč je nutné střídat různé činnosti v hodině hudební výchovy?
2. Jakým způsobem budete upevňovat poznatky z předchozích hodin?
3. Je nutné, aby učitel hudební výchovy věděl, jak dlouhou hudební ukázkou vyslechnou jeho žáci (studenti)? Musí mít učitel „naposlouchanou“ tuto skladbu? Je vhodné, aby znal alespoň základní údaje o autorovi?

Úkoly k textu

1. Vytvořte hudební pozdrav, kterým by mohla začít hodina v 6.–7. třídě základní školy. Navrhněte náročnější hudební pozdrav (může být i vícehlasý) pro studenty 1. a 2. ročníku gymnázia.

Otázky k zamyšlení:

1. Jak zapojíte do práce v hodině HV žáka (studenta), který je v dané vyučovací hodině hlasově indisponován?

Korespondenční úkoly

1. Budete učit ve 2. ročníku gymnázia (časová dotace 90 minut pro jednotku HV) hudební impresionismus. Navrhněte skladby, které zvolíte k poslechové činnosti. Nezapomeňte, že v každé hodině věnujeme alespoň 15 minut zpěvu, proto navrhněte vhodné písně pro tuto vyučovací jednotku. Je vhodné doplnit píseň rytmickým doprovodem? Jaké zvolíte nástroje z orffova instrumentáře?
2. Vypracujte přípravu hodiny v 8. třídě (tercie osmiletého gymnázia) – Nonartificiální hudba v Anglii – 60. léta 20. století. Počítejme s časovým prostorem 90 minut. Navrhněte vhodné hudební ukázky. Je vhodné

doplnit výklad referátem, nebo naopak zadat referáty a v řízené diskusi doplnit informace, které zazněly v připravených výstupech žáků?

Citovaná a doporučená literatura

- Hudební výchova pro 6. ročník základní školy – Učebnice a Metodická příručka, SPN Praha, 2000
- HV pro 7. ročník ZŠ – Učebnice a Metodická příručka, SPN Praha, 2000
- HV pro 8. ročník ZŠ – Učebnice a Metodická příručka, SPN Praha, 1999
- HV pro 9. ročník ZŠ – Učebnice a Metodická příručka, SPN Praha, 1999

5 Hlasová výchova

V této kapitole se dozvíte:

- co je smyslem hlasové výchovy;
- které složky hlasová výchova obsahuje;
- jak naučit žáky kvalitnímu tvoření tónu;
- jak docílit intonačně čistého zpěvu žáků v jednohlasu i vícehlasu;
- proč je nutno neustále dbát zásad hlasové hygieny.

Po jejím prostudování byste měli být schopni:

- charakterizovat základní pěvecké návyky;
- vést žáky ke správnému pěveckému dýchání;
- naučit žáky tvořit a používat hlavový tón;
- správně metodicky žáky vést k dosažení intonačně čistého zpěvu v jednohlase i vícehlase.

Klíčová slova kapitoly: držení těla, pěvecký dech, hlavový tón, hlasový rozsah, intonace, jednohlas, vícehlas, hlasová hygiena.

Průvodce studiem

„Zavřete okna, budeme zpívat!“

Při studiu této kapitoly budete potřebovat klavír a notový papír.

Zvládnutí kapitoly Vám zabere asi 3 hodiny.

Hlavním cílem hudební výchovy je žáka vychovávat, a to prostřednictvím uměleckého díla. K tomu je zapotřebí dosáhnout u žáků takové úrovně jejich vlastního vokálního projevu, aby se jim samotným jejich zpěv líbil a působil jim radost. Hlasový výcvik je proto v hudební výchově jednou z klíčových disciplín. Jeho cílem je kultivovat dětský hlas, odstraňovat případné závady ve zpěvu a vytvářet a dále rozvíjet takové pěvecké dovednosti a návyky, které žákům umožní estetický a emocionální vokální projev.

5.1 Dechová a hlasová výchova

Žák, který přichází z 1. na 2. stupeň základní školy, by měl mít v oblasti hlasové techniky zvládnutu celou řadu konkrétních dovedností. Měl by ovládat správný pěvecký dech, ať již vsedě nebo vestoje, umět správným způsobem tvořit a používat hlavový tón, správně artikulovat při zpěvu a rozsah jeho hlasu by měl být od h po f2. Ne všude je však situace na školách takto ideální. Velice záleží na tom, kdo v dané třídě učil hudební výchovu na 1. stupni a jak dalece byl sám hudebně fundovaný. V případě, že zjistíte, že žáci výše uvedené úrovně nedosahují, je třeba se v požadavcích vrátit až k tomu, co mají žáci kvalitně a bezpečně zvládnuto, na tyto návyky navázat a rozvíjet je dál. Řídíme se přitom zásadou prof. Daniela: „*V hudbě neplatí, že čím více naučíš, tím lépe, ale čím lépe naučíš, tím více.*“ (Daniel, 1992, s. 3).

Vytyčených cílů dosahujeme soustavným a systematickým cvičením. Vzhledem k tomu, že se jedná o budování návyků, je třeba cvičení provádět každou hodinu.

Začneme od **správného držení těla**. Vzhledem k tomu, že žáci po většinu času stráveného ve škole sedí, využijeme úvodní část hodiny k jejich protažení a uvolnění. Žáci se postaví, přirozeně a rovně, ne však povisle, váha těla je rovnoměrně rozložena na obou nohou, které jsou mírně rozkročeny, ruce visí volně podél těla, pohled směřuje dopředu. Správné držení těla přímo ovlivňuje pěvecké dýchání, které je předpokladem kvalitního zpěvu. V tomto postoji pak provádíme několik cvičení dechových a hlasových. Pokud žáci při zpěvu písní sedí, dbejme na to, aby seděli vzpřímeně a na celém sedadle, neměli jednu nohu položenu přes druhou, záda měli buď opřena o opěradlo, nebo měli trup mírně předkloněn dopředu a ruce volně položeny v klíně. Zpívají-li ze zpěvníků, drží je v rukou pod úrovní obličeje tak, aby měli oční kontakt s vyučujícím a ten jim viděl na ústa.

Návyk správného držení těla při zpěvu je nejlépe vypěstovat v co nejnižším věku dětí, později se stane pro děti samozřejmým, a my jej jen kontrolujeme. Stane-li se nám však, že začínáme učit hudební výchovu ve vyšším ročníku, kde žáci tento návyk zažitý nemají, pomůžeme si motivací z oblasti vážné nebo i populární hudby. Pustíme žákům několik videonahrávek (stačí krátké ukázky) z koncertů vybraných zpěváků či zpěvaček, na kterých interpret přednáší píseň

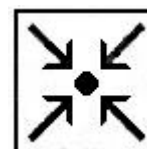
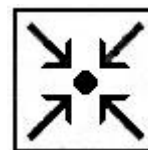
vestoje. Pozn.: ukázky je nutno předem pečlivě vybrat s ohledem na kvalitu pěveckého vzoru.

V 6. ročníku ZŠ by už žáci měli mít zautomatizovaný **návyk správného pěveckého dechu** s aktivní účastí bránice a břišního svalstva. Zjistíme-li však, že děti jej ještě zvládnutý nemají, vrátíme se k jeho nácviku. Motivujeme je hrou, např. „Na půlnoc“.

Tato hra se dobře provádí v místnosti s dostatkem volného prostoru, nejlépe na koberci. Žáci si polehají na koberec tak, ať mají kolem sebe dost místa a nic je neruší. Leží na zádech, ruce mají volně položeny podél těla, oči jsou zavřeny. Nemáme-li možnost provádět cvičení na zemi, žáci je provádějí v pololeže na židlích. Cvik se provádí v tichu, do kterého učitel pomalu promlouvá tichým klidným hlasem: „Je hluboká noc a ty jsi velice unavený. Všude kolem je tma. Tvé nohy jsou těžké, protože mají za sebou dlouhou cestu. Také tvé ruce jsou unavené, od rána zvedaly těžké předměty. Tvůj dech je dlouhý a klidný, pomalu se nadechuješ a pomalu také vydechuješ. Nadechuješ se i vydechuješ nosem. Všimni si, že se ti po nádechu mírně zvedne břicho v jeho dolní části, pod pasem. Polož si zvolna ruce tam, kde se to děje. Cítíš, jak se ti břicho zvedá a pak opět klesá. Zkus si uvědomit, kterými cestami putuje vzduch tvým tělem, a zkus si tento pocit zapamatovat.“ Uklidňujícími slovy přimějeme žáky k maximálnímu zklidnění a navození představy spánku. Ve spánku totiž člověk dýchá přirozeně, tzv. bráničním dechem, který je vydatný a využívají jej ve zpěvu také zpěváci. Když žáci zvládnou tyto dechové základy vleže, zkoušejí totéž vsedě (pozor na zvedání ramen!) a vestoje.

Zvedání ramen při nádechu musíme zpočátku dětem neustále opravovat, ale když budeme důslední, později postačí pouhé připomenutí nebo náznak správného pěveckého nádechu a děti už ramena zvedat přestanou.

Příjemným motivačním zpestřením dechových cvičení je i hra „Ring“. Účastní se jí všechny děti třídy současně. Cvik provádíme vestoje nebo vsedě, začneme vyrovnáním těla. Podle gesta učitele se žáci co nejvydatněji a správným způsobem nadechnou a se současným zvednutím paže začnou pomalu a slabě vzduch z úst vypouštět slabým syčením. Komu dech dojde, dá paži dolů, je

potichu a ze hry vypadává. Dva žáci, kteří vydrží s dechem nejdéle, se pak ve druhém kole utkají mezi sebou navzájem. Předstoupí dopředu před ostatní, celý cvik předvedou ještě jednou, přičemž ostatní jsou shromážděni kolem nich, jsou naprosto v tichosti a dohlížejí na poctivé provedení cviku. Vítěz je odměněn bouřlivým potleskem.

„Had dostal škytavku“ – po správném počátečním nádechu přerušovaně vzduch vypouštíme spolu se souhláskou *s* (*s s s s s s s s*).

„Budík v bříšku“ – po nádechu si položíme ruku na břicho, přičemž rychle a silně vyslovujeme slabiky *tik – tak*.

Správný pěvecký nádech má být hluboký a neslyšný. U žáků nižších ročníků jej můžeme navodit představou přivonění ke květině, čímž dosáhneme všech tří požadovaných kvalit: hloubky, neslyšnosti a vdechu nosem. U starších je vhodný cvik „Sfoukávání svíček na dortu“ (žák by měl s výdechem vydržet tak dlouho, až sfoukne tolik svíček, kolik mu je let).

Zvládnou-li děti kvalitní nádech na začátku skladby, kdy na něj mají dostatek času, přistoupíme k nácviku nádechu rychlého, který musí stihnout během krátké pomlky. Zde nám pomůže představa leknutí (opět pozor na zvedání ramen, žáci nesmí šklbnout celým tělem, „lekají“ se pouze rychlým nádechem do bříška). Na rozdíl od počátečního nádechu, který provádíme nosem, rychlý nádech (někdy také označovaný jaké přídech) provádíme ústy.

Profesionální zpěváci praktikují tzv. dech kostoabdominální (žeberně bránicový), jehož nácvik vyžaduje dlouholetou odbornou přípravu vedenou zkušeným hlasovým pedagogem. My jeho nácvik ve škole zvládnout nemůžeme, ale pokusíme se mu alespoň přiblížit.

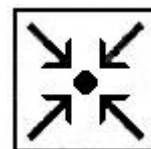
Nácvik správného pěveckého dechu je záležitost náročná a dlouhodobá, ale při soustavné kontrole vyučujícího se projeví ve vyšší kvalitativní úrovni zpěvu třídy.

Pro **hlasový výcvik** byla vypracována a ověřena metoda vycházející z používání hlavového tónu. Při správném předchozím pěveckém vedení třídy by s ním už žáci v 6. třídě neměli mít problém. Přesto děti občas na jeho uplatňování zapomínají a dopouštějí se některých pěveckých zlovyků. Hlavním z nich je křik, tj. používání mluvního tónu ve zpěvu. Některé děti rády napodobují pěvecké hvězdy z oblasti popmusic i s jejich pěveckými nešvary. Zde je dobré promluvit se žáky na toto téma i s využitím videonahrávek různých interpretů, k jejich vzájemnému srovnání a upozornění žáků na jejich konkrétní pěvecké nedostatky. Předvedením kvalitního pěveckého výkonu, ať vlastního, učitelova, některého ze žáků třídy navštěvujícího sólový zpěv v ZUŠ, či prostřednictvím videoukázky motivujeme žáky k vlastnímu přání zvládnutí a používání správné hlasové techniky.

Má-li třída problémy s tvorbou hlavového tónu, je nutné se vrátit k jeho nácviku. U menších dětí (6. třída) můžeme ještě použít napodobování zvuků z okolního světa – houkání lokomotivy, sirény, pískání konvice na čaj, hlas kukačky aj.

U starších dětí by tato cvičení působila většinou směšně (ale záleží na složení třídy), tam si musíme vystačit se slovní motivací, názornými ukázkami (viz výše) a konkrétními hlasovými cvičeními:

- „Zívnutí“ – potřebě správného nastavení dutiny ústní pro utvoření hlavového tónu odpovídá představa zívnutí. Žáci si několikrát po sobě neslyšně a se zakrytými ústy zívnu. Přitom se pocitově zaměří na pohyb měkkého patra, jazyka, brady i rtů během zívání a pokusí si tento pocit zapamatovat.
- „Drůbežárna“ – měkké patro procvičíme tak, že ve škole vzbudíme dojem, že naše třída byla pronajata drůbežárně. Rychle a střední silou budeme vyslovovat *kokokoko*.
- „Dáma s drdolem“ – žák sedí v mírném předklonu, brada směřuje k zemi a má představu vysokého natupírovaného účesu na své hlavě. Tón, který vzniká v hlasívkách, je jako zlatý paprsek (u starších žáků optické vlákno), který vzniká v hlasívkách a nejdříve musí projít kolem týlu hlavy, šplhá nahoru po vlasech, přehoupne se přes vrchol účesu a prochází přes čelní a nosní dutiny, než se dostane z hlavy ven. S touto představou žáci opakují po učiteli (po předchozím správném nádechu) jednotlivé tóny brumendem se zavřenými ústy

v rozsahu g1–h1. Správnost provádění si sami na sobě žáci kontrolují chvěním nosních kůstek (při správně prováděném brumendu se jim nosní kůstky chvějí, každý žák si to na sobě ověří dotykem palce a ukazováčku).

U žádného z hlasových cvičení ani při zpěvu písni nesmí žák zvedat nahoru bradu (hrozí to zejména u vyšších tónů), učitel musí žáky neustále sledovat a opravovat.

- „Gong“ – začátek je stejný jako u předchozího cvičení. Místo brumenda žák na jednom tónu v rozsahu od a1 po c2 opakovaně a pomalu vyslovuje *go_____ng*. Mírným spuštěním dolní čelisti dosáhne zesílení nosovky *ng*. Učitel předzpívá, žáci po něm opakují.

- Spojení hlavového tónu s výslovností slabik – cvičení se provádí na jednotlivých tónech v rozsahu h1–d2. Žák si po předchozí ukázce učitelem navodí hlavový tón pomocí slabiky *gong*, z něj přejde do slabiky *vo*, pak se vrátí zpět ke *gong* a obě slabiky několikrát vystřídá. Když úspěšně zvládneme nácvik výslovnosti slabiky *vo*, postupujeme k dalším slabikám: *vu, va, ve, vi, mo, mu, ma, me, mi*.

- „Sova“ – je spojení předchozího cvičení s uvolňovacím pohybem hlavy. Během provádění předchozího cvičení pomalým pohybem otáčíme hlavu k jednomu a pak ke druhému rameni. Pozor, aby žáci přitom nezvedali bradu. Po celou dobu cviku musí být svaly na krku i kolem hlasivek uvolněné, cvik se provádí velice pomalu.

- „Skluzačka“ – cvičení začínáme na tónech v rozsahu h1–d2. Pomocí slabiky *gong* si žák navodí hlavový tón, ze kterého přejde do slabiky *ju* a na ni si sklouzne o kvintu níž. Cvičení opět nejprve žákům učitel vzorově předvede a pak je provádí spolu se žáky.

Hlasových cvičení existuje nepřeberné množství a další si může zkušený zpěvák – učitel vymýšlet sám. Klíčem k úspěchu je však jejich soustavné a systematické zařazování do každé hodiny hudební výchovy a důsledná kontrola jejich správného provádění. Časově by tato cvičení neměla zabrat více než 5 minut z každé vyučovací hodiny, přičemž se v nich musí rozvíjet všechny čtyři složky hlasové výchovy – dýchání, tvoření tónu, artikulace a hlasový rozsah.

Smyslem artikulačních cvičení je osvojení si návyku pečlivé a srozumitelné výslovnosti, vyrovnání vokálů a získání pohyblivosti hlasu. Tato cvičení pak provádíme buď na jednom tónu, nebo na kratších melodických útvarech, které chromaticky posouváme nahoru či dolů. Využíváme také glissanda, např. při napodobování mňoukání kočky. Mezi artikulační cvičení můžeme zařadit i jazykolamy, které opakujeme několikrát po sobě a které vyslovujeme co nejrychleji, ale tak, abychom je ještě stačili vyslovit pečlivě. Tato cvičení mají děti v oblibě a můžeme je v nich nechat třeba soutěžit (např. „Osuš si šosy.“ „Pět švestek, šest švestek.“ „Letěl jelen jetelem? Jelen letěl jetelem.“ „Šel pštros s pštrosicí a s pštrosáčaty pštrosí ulicí do pštrosáčárny.“ „Kotě v bytě hbitě motá nitě.“ „Naše Saša šustí slušivými šustivými šaty.“ aj.).

I v pěvecky dobře vedené třídě se nám může stát, že některé děti budou při zpěvu ledabylye otevírat ústa a většinou si toho ani samy nebudou vědomy. Zde je třeba začít uvolňovacími cviky (napodobujeme rybičky v akváriu). Ta těmto dětem nečinívají potíže a na nich si děti uvědomí pohyb dolní čelisti (můžeme jej ještě zdůraznit dotykem rukou v místech čelistního kloubu). Dostatečné otevírání úst u těchto žáků musí učitel důsledně hlídat a nepečlivost a ledabylost soustavně opravovat.

Co se týče hlasového rozsahu, ten jde ruku v ruce s výukou hlavového tónu. Jakmile žák zvládne správné tvoření tónu, nemá problém vyzpívat tóny od g až do g² (ovšem těchto výšek používáme v hodinách hudební výchovy jen ojediněle a jen v hlasových cvičeních, ne při zpěvu písní).

Specifikum u žáků 2. stupně ZŠ a SŠ představuje období hlasové mutace. Hlas se mění chlapcům i dívkám, ale u chlapců jsou změny nápadnější. V tomto období se vyhýbáme velkým intervalovým skokům a výškám a volíme cvičení v menším intervalovém rozpětí a v nižší poloze. Úplně však nezahálíme. Hlas se vyvíjí především aktivitou. Rozsah mutujících chlapců se pohybuje zhruba od d do d¹, v 9. třídě to bývá c–e¹ u tenorů a a–d¹ u basů.

Informace pro zvědavé

Základem hudebních schopností jsou vlohy, ale ty se mohou rozvinout pouze praktickými hudebními činnostmi. Řada konkrétních příkladů z praxe dokazuje, že nebude-li se člověk i s mimořádným hudebním nadáním hudbou zabývat, takřka vůbec se u něj hudební schopnosti nerozvinou a naopak z nepatrné vlohy se za příznivých podmínek může rozvinout upotřebitelná schopnost.

Dechová a hlasová cvičení, která souhrnně označujeme jako „rozezpívání“ nebo „rozcvička“, zařazujeme v první části hodiny a věnujeme se jim cca 5–6 minut.

Během základní školy by si měl žák osvojit asi 15 pěveckých dovedností a jejich zautomatizováním je převést na návyky. Na začátku roku si učitel naplánuje zhruba na každé 2–3 měsíce jednu novou dovednost a v tomto období ji utvrzuje. Za čas se z ní stane návyk, takže i bez jeho připomínání ji žáci provádějí při zpěvu sami. V tu chvíli učitel přechází stejným způsobem k nácvičce další dovednosti. V praxi se osvědčilo toto pořadí nácvičce: správné držení těla, odstranění zlovyku ukřičeného zpěvu, otevírání úst, pěvecký nádech, hlavový tón, výslovnost koncovek, frázování, měkké nasazení vokálů, vokalizace, prodlužování výdechu, zpěv legata, výslovnost souhláskových skupin, přídech, dynamika, vyrovnávání rejstříků.

5.2 Intonace a sluchový výcvik

Dalšími klíčovými prostředky k dosažení hudebnosti žáků jsou intonace a sluchový výcvik. Občas budeme muset odpovídat na otázku, proč je nutno učit zpěvu z not i ty žáky, kteří se v budoucnu hudbou zabývat nechtějí. Cílem intonačního a sluchového výcviku na základní ani na všeobecně zaměřené střední škole není zpěv z listu nebo výchova budoucího hudebního profesionála, ale intonace významně přispívá k rozvoji hudebnosti každého žáka. Pomocí ní si uvědomuje výšku tónů a vzájemné výškové vztahy mezi nimi a rozvíjí se jeho tónová představivost. Tzv. „rozeslyšení“ pak pozitivně

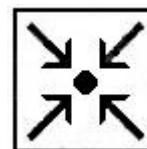
ovlivňuje jeho pěvecký výkon, čímž opět roste spokojenost žáka s vlastními výkony a chuť k další práci.

Přesto ne všichni pedagogové vyučující hudební výchovu na 1. stupni věnují tomuto výcviku pozornost, a tak se nám v praxi může stát, že se děti s intonací setkají poprvé až na 2. stupni. Tím, že jsou však už psychicky vyspělejší a hudebně zkušenější, postupuje u nich výuka intonace rychleji než u malých dětí.

Sluchová a intonační cvičení by měla trvat cca 5 minut a měla by se provádět v každé hodině hudební výchovy. I zde platí pravidlo soustavnosti a systematickosti. Jak tedy budeme postupovat? Nejprve zjistíme, na jaké úrovni jsou dovednosti dětí v tomto ohledu. Žákům by nemělo dělat potíže rozeznat tóny různé délky, výšky a síly. K procvičování těchto poznatků využíváme celé řady her. S menšími dětmi (v 6. třídě) si můžeme zahrát pantomimickou hru „Motýli“, která je zaměřena na výšku tónu. Nejlépe se provádí ve volném prostoru hudební. Žáci jsou volně rozprostřeni v prostoru, dřepí, hledí k zemi a ruce mají složeny přes hlavu jako motýl křídla. Učitel zahraje na klavír krátký několikatakový hudební motiv ve vysoké poloze a v rychlém tempu. Jakmile žáci uslyší první tóny, vyskočí a z motýlů se přemění na vrabčáky. V rytmu hudby a se složenými křídly na ramenou poskakují tak dlouho, dokud zní hudební ukázka. Po jejím pozvolném dohrání se opět sníží do dřepu, složí křídla jako motýli a očekávají další motiv. Hraje-li učitel ukázku v hluboké poloze a v pomalém tempu, děti předvádějí medvěda – pohybují se pomalu a nízko nad zemí. Zní-li ukázka ve střední poloze a v pochodovém rytmu, děti kráčí po prostoru „jako vojáci“. Učitel nepravidelně střídá tóny vysoké, střední a nízké a žáci je poznávají a vyjadřují pohybem svého těla.

Délku tónu si žáci uvědomí na hře „Triangl“ – děti sedí na zemi nebo na židlích, učitel drží v ruce triangl. Jakmile na něj zahraje, žáci musí rychle zavřít oči a nechat je zavřeny tak dlouho, dokud tón uslyší. Učitel může nechat nástroj znít buď až do samotného konce, nebo jej ukončit předčasně dotykem ruky. Touto hrou děti také rozvíjejí svou pozornost a soustředěnost.

Starší žáci mají v oblibě intonační hru „Letadlo“. Učitel stojí před třídou a zadá počáteční tón ve střední poloze. Tento tón od něj převezmou i ostatní žáci a

společně jej drží (za pomoci řetězového nádechu – komu dojde dech, rychle se nadechne znovu a přidá k ostatním). Učitel jednou nebo oběma rukama ukazuje postupné stoupání nebo klesání „letadla“ a podle pohybu jeho rukou všichni tón intonačně zvedají nebo snižují. Hra se dá hrát i dvojhlasně – žáci jsou rozděleni do dvou hlasů, učitel má ruce rozpaženy a každá ruka ovládá jednu polovinu třídy. Nechá-li učitel klesnout ruku až k nohám, letadlo „havarovalo“. Na této hře můžeme též procvičit další vlastnost tónu, kterou je jeho síla. Podle učitelových gest žáci „zpívají“ piano, mezzoforte, forte i postupné crescendo a decrescendo.

„Klastry“ – hra začíná stejně jako u předchozího cvičení. Učitel stojí před třídou a zadá počáteční tón, který si od něj ostatní žáci převezmou a drží. Tento tón předvádí držením ruky před tělem. Zatímco u „Letadla“ učitel měnil výšku tónu postupně, zde to je skokem. Položí ruku o nějakou vzdálenost výš nebo níž, na což žáci reagují hlasem – intonačním skokem, přičemž každý žák zpívá jinak vysoký nebo jinak nízký tón, vznikne zvukový klastr. Několik sekund nechá učitel tento tón znít a pak se vrátí na původní výšku (pohybem ruky), načež se žáci vrátí hlasem k původnímu tónu. To se několikrát opakuje při nepravidelném střídání různě vysokých a různě hlubokých tónů. V další hodině můžeme toto cvičení vylepšit a provést dvojhlasně – každé polovině třídy ukazujeme jednou rukou.

K výuce intonace používáme různých intonačních metod. V praxi se osvědčuje číselná metoda, kdy si tóny ve stupnici označíme čísly od 1 do 8 a melodii si převedeme do čísel. Tato metoda je názorná a je vhodná zejména při začátcích intonačního výcviku. V začátcích se též využívá intonace podle ruky – učitel pohybem ruky ukazuje, zda melodie stoupá, klesá či stojí. Pohyb melodie si mohou ukazovat i sami žáci.

Po zvládnutí přípravné části začíná vlastní intonace podle not, a to intonací diatonických postupů, jelikož ty jsou nejčastějším stovebním prvkem našich lidových písní (Vyletěla holubička ze skály, Kočka leze dírou, Vyletěl holoubek aj.). Žáci zpívají podle učitelova ukazování jednotlivých not na intonační tabuli (stačí i tónová řada napsaná na tabuli) na slabiku „vo“ (přitom hlídáme zásady tvoření tónu).

V této fázi kombinujeme intonační cvičení se sluchovými – žák pozoruje melodii napsanou v notách a srovnává sousední noty a říká, zda následující nota oproti té předchozí stoupla, klesla nebo zůstala na stejné úrovni (zatím vybíráme melodie bez intonačních skoků).

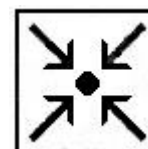
Výbornou učební pomůckou jsou žákovské magnetické tabulky, na které si žáci do připravené notové osnovy mohou pomocí magnetek zapisovat slyšenou melodii. Tuto pomůcku můžeme využít také k psaní melodických diktátů.

Dalším vhodným sluchovým cvičením je doplňování chybějícího tónu v tónové řadě. Učitel hraje na hudební nástroj tónovou řadu, např. stupnici, ve které vynechá jeden tón a žák má poznat, kolikátý tón v řadě chyběl.

Od intonace v diatonice můžeme přistoupit k intonaci půltónů, intervalů a volných nástupů. Jak daleko se v této oblasti dostaneme, bude záležet na řadě faktorů – věku žáků, jejich dosavadní intonační vyspělosti, složení a zaměření třídy, počtu hodin hudební výchovy v týdenním rozvrhu atd.

Jednou ze čtyř vlastností tónů je také jejich barva. Na ní je vlastně založen princip složení různých typů orchestrů i pěveckých sborů. Pomocí názorných zvukových ukázek žáky seznámíme s různými druhy zpěvního hlasu i se zvukem jednotlivých hudebních nástrojů. Téma je vhodné opět ke skupinové práci nebo k soutěživé činnosti.

Hra „Kdo hrál?“ – každý žák třídy dostane do ruky jeden hudební nástroj (nevadí, že se nástroje budou opakovat) kromě jednoho. Tomu učitel zaváže oči. Pak pokynem hlavy nebo ruky ukáže některému z hráčů, aby vydal na svůj nástroj tón. Žák se zavázanýma očima musí uhádnout, který nástroj zazněl.

5.3 Vícehlasý zpěv

Úspěšné kroky v hlasové výchově a ve výcviku intonačním a sluchovém jsou předpokladem pro přikročení k nácviku vícehlasého zpěvu. Přejít od zpívaného jednohlasu ke dvojhlasu a vícehlasu rozvíjí cit dítěte pro harmonii a polyfonii.

Nejprve je nutné, aby se děti naučily vícehlasý zpěv vnímat, a proto by měl učitel už od počátku ve vhodných písničkách sám hrát a zpívat druhý hlas nebo jej

nechat hrát někým ze žáků třídy (lze využít dovedností žáků navštěvujících ZUŠ).

Současně provádíme sluchová cvičení v podobě reprodukce jednotlivých tónů dvojhlasu (začínáme od vrchního tónu, jeho rozlišení je snazší), později i trojhlasu (zazpívej vrchní tón, prostřední, spodní, pak všechny tři po sobě, nebo jen jeden z nich...). Úkoly různě střídáme a můžeme je využít též ke skupinové soutěži.

K dvojhlasým cvičením přistupujeme až tehdy, má-li třída bezpečně zvládnut intonačně čistý zpěv v jednohlasu. Platí zásada – je lepší čistý jednohlas než falešný dvojhlas.

Přípravná dvojhlasá cvičení zpíváme bez textu (ale nezapomínáme přitom hlídat zásady hlasové výchovy), aby se žáci plně soustředili na intonaci svého hlasu, vnímali další hlas a ještě k němu dolad'ovali. V žádném případě nepřipustíme zacpávání uší. Děti motivujeme hrou:

„Štafeta“ – žáky rozdělíme do dvou nebo i více skupin. Učitel začne zpívat známou píseň a capella a po chvíli ji předá jako štafetu první skupince. Ta v písni pokračuje a za chvíli (na pokyn učitele) ji předá dál. Po celou dobu píseň nepřestává znít.

„Okolo Pavlovic“ – třída je rozdělena na dva hlasy, první zpívá píseň Okolo Pavlovic, druhý drží primu jako prodlevu. Píseň lze provést i ve trojhlasu, kdy třetí skupinka drží jako prodlevu kvintu.

Po zvládnutí přípravných kroků přejdeme s dětmi ke zpěvu kánonu (např. Bratře Kubo, Antonín veze kmín, Červená se line záře, Vyletěla holubička aj.), nejprve ve dvojhlasu, pak i v trojhlasu.

Dalším krokem ve vícehlasém zpěvu je tzv. lidový dvojhlas, čili zpěv v terciích. Jak název napovídá, objevuje se v mnoha českých a moravských lidových písních (Kdyby byl Bavorov, Pod naším okýnkem, Ej, od Buchlova, Vínečko bílé, Skákal pes, Prší, prší aj.).

Při rozdělování žáků do skupin vždy dbáme zásady střídání hlasů, každý žák ve třídě zpívá střídavě první i druhý, případně třetí hlas. Výjimku tvoří dětský pěvecký sbor, kde je rozdělení dětí do hlasů stálé.

Oblíbeným typem vícehlasého zpěvu je quodlibet, kdy zní několik písní současně (např. Já do lesa nepojedu, Jede, jede poštovský panáček, Neviděli jste tu mé panenky a Mně se všechno zdá).

Při nácvičku umělého dvojhlasu nacvičíme oba hlasy jako samostatné melodie. Před nácvičkou si nejprve oba hlasy vizuálně prohlédneme, učitel je zahraje na klavír a pak se žáci naučí postupně obě dvě melodie. V dalším kroku třída zpívá 1. hlas a učitel druhý, poté se hlasy vymění, až nakonec třída rozdělená na dvě skupiny zpívá dvojhlasně. Učitel i žáci kontrolují sluchem intonační čistotu a vzájemné ladění, a pokud je zapotřebí, učitel pomáhá slabšímu hlasu. Stejným způsobem nacvičujeme i trojhlas.

5.4 Hlasová hygiena

Jedním z cílů hudební výchovy na školách je naučit děti používat hlas tak, aby jim sloužil po celý jejich další život. Hudební výchova by měla být vyučována v dobře větrané a nepřetopené učebně a neměla by následovat v rozvrhu po hodině tělesné výchovy. Ve škole vedeme děti od prvních okamžiků k praktickému uplatňování zásad zdravého dýchání, správného tvoření tónu a správné artikulace a nenecháváme je zpívat při hlasové indispozici (kašel, chrapt). Při zpěvu dbáme na správné držení těla a před vlastním zpěvem v hodinách zařazujeme dechovou a hlasovou rozcvičku. Regulujeme sílu jejich hlasu při zpěvu i mluvení, nenecháváme děti křičet. Problém nezdravého přepínání hlasivek bývá aktuální také o přestávkách nebo při povzbuzování na sportovních zápasech. Foniatři tvrdí, že největší zátěží jsou pro dětský hlas hodiny tělocviku, kolektivní sporty nebo letní tábory. Stejně škodlivý jako křik, a to už je méně známé, je ale též šepot, při němž se hlasivky namáhají ještě více než při fonaci.

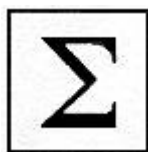
Dalším problémem je napodobování nesprávných pěveckých vzorů dětmi. V mnoha rodinách zní nepřetržitě jako zvuková kulisa proud komerční populární hudby, jejíž interpretace často vyžaduje od zpěváků projev založený na chraptu a křiku. Díky audiovizuální technice může učitel tento negativní vzor ve škole se žáky rozebírat a upozorňovat je na nebezpečí jeho napodobování.

Hlasivkám škodí také pobyt v prašném nebo zakouřeném prostředí, do kterého se žáci mohou dostat mimo prostředí školy. Tomu bohužel nezabráníme, ale alespoň žáky poučíme, aby se pokud možno takovému prostředí vyhýbali a hlas v něm používali co nejméně (pohovoříme se žáky o škodlivosti kouření i o tzv. pasivním kouření). Zpěv není vhodný ani při nepříznivých povětrnostních podmínkách – v příliš chladné místnosti, ve větru, mrazu, při větší fyzické námaze (např. chůzi do kopce) apod.

Zvlášť opatrní musíme být v práci s dětmi v období mutace, kdy učitel nesmí přepínat ani sílu ani rozsah jejich hlasu.

Následky nesprávného zacházení s hlasem se projevují bolestí v hrtanu, oslabením nebo i ztrátou hlasu. V tom případě je nutno okamžitě zahájit hlasový klid, neboť dlouhodobě neléčené příznaky mohou vést až k trvalému poškození hlasivek, nedomykavosti nebo hlasivkovým uzlíkům, tyto vady už však patří do péče foniatra.

V neposlední řadě bychom měli s dětmi promluvit i na téma škodlivosti nadměrného hluku. Jedná se jednak o návštěvy rockových koncertů a jednak o poslech hudby, ať už z reproduktorů nebo ze sluchátek. Zde je nejvhodnější nechat žáky toto téma zpracovat samostatně, aby si sami vyhledávali zajímavé informace. Dozví se tak řadu skutečností o sluchovém ústrojí i o hladině decibelů při různých lidských činnostech a nebezpečí poškození sluchu.

Shrnutí kapitoly

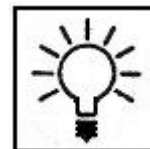
Cílem hlasové výchovy na školách je zvládnutí všech jejích základních složek – pěveckého dýchání, tvoření tónu, artikulace a hlasového rozsahu. Tohoto cíle dosahujeme soustavným a systematickým cvičením, které provádíme se žáky každou vyučovací hodinu. Probrané dovednosti pak aplikujeme na zpěv písní, přičemž je nezbytná neustálá učitelova kontrola kvality jejich uplatňování žáky. Ruku v ruce s hlasovým výcvikem provádíme též výcvik intonační a sluchový, které jsou průpravou k vícehlasému zpěvu. Veškerá výuka probíhá v souladu s uplatňováním principů hlasové hygieny.

Kontrolní otázky a úkoly:

1. Charakterizujte pojmy: hudební vlohy – schopnosti – dovednosti – návyky.
2. Proč je nutno neustále dbát principů hlasové hygieny?

Otázky k zamyšlení:

1. Jak byste odpověděli žákovi, který Vám položí otázku: „A k čemu mi bude v životě nějaká intonace, když se už po škole nechci dál hudbě věnovat?“

Úkoly k textu

1. Vyzkoušejte si sami na sobě 15 různých dechových a hlasových cvičení. Některé z nich provádějte a capella, jiné doprovázejte hrou na klavír. Nezapomeňte na rytmicko-melodická cvičení zaměřená na zvětšení hlasového rozsahu posouváním jejich začátku vždy o půltón nahoru nebo dolů. Nacvičte si k nim i doprovod klavíru.

Korespondenční úkoly

1. Vypracujte schémata pěti až šestiminutového rozezpívání pro žáky 6.–9. ročníku ZŠ a 1. a 2. ročníku SŠ tak, aby se v něm objevila jak cvičení dechová, tak hlasová a procvičili jste různé hlasové dovednosti. Výsledkem bude 6 různých hlasových rozcviček, každá pro jiný ročník. Výsledek slovně okomentujte – uveďte, na kterou dovednost je konkrétní cvičení zaměřeno.

Citovaná a doporučená literatura

- FRYŠČÁK, J. Hlasová výchova dítěte. Ostrava: Katedra hudební výchovy Pedagogické fakulty v Ostravě, 1999.
- VRCHOTOVÁ-PÁTOVÁ, J. Didaktika sólového zpěvu. Praha: SPN, 1990.
- LASEVIČOVÁ, J. Didaktika hudební výchovy. Ostrava: Pedagogické centrum Ostrava, 1996.
- DANIEL, L. Metodika hudební výchovy. Ostrava: Montanex spol. s r. o. – vydavatelství, 1992.

- STAŠEK, Č. Hudebně pěvecký kurz pro dětské pěvecké sbory a jejich přípravné oddělení. Praha: Panton, 1990.
- HRAJEME SI S HUDBOU. Služba škole Ostrava. Videokazeta.

6 Rytmický výcvik

V této kapitole se dozvíte:

- co je cílem rytmičkého výcviku na školách;
- jaké jsou metody a formy jeho nácviku;
- k čemu slouží rytmičké slabiky;
- které učební pomůcky k výuce používáme;
- co to jsou tzv. orffovské hudební nástroje.

Po jejím prostudování byste měli být schopni:

- vést žáky k rozvoji jejich rytmičkého cítění;
- naučit žáky pracovat s rytmičkými kostkami;
- samostatně připravit rytmičká cvičení různé obtížnosti;
- vytvořit notovou partituru s úpravou písně pro třídní orchestr.

Klíčová slova kapitoly: rytmus, metrum, rytmičká hra, rytmičké slabiky, rytmičké kostky, hudební nástroj, notová linka, partitura.

Průvodce studiem

*„I got rhythm, I got music, I got my man, who could ask for anything more?“
(Ira Gershwin).*

Při studiu této kapitoly budete potřebovat klavír a notový papír.

Zvládnutí této kapitoly Vám zabere asi 3 hodiny.

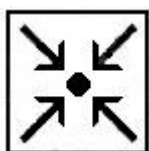

Rytmus představuje spolu s melodií a harmonií tři základní hudebně výrazové prostředky. Smysl pro rytmus se u každého jedince rozvíjí ze všech hudebních schopností jako první, ne však každému je ho při narození dáno v dostatečné míře. Praxe dokazuje, že vedle výjimečně nadaných jedinců a valné většiny lidí ostatních existují i případy, jimž tanec nebo pravidelný pochod podle hudby dělají značné potíže. Těchto případů je však naštěstí velmi málo.

Cílem rytmičkého výcviku na školách je dosažení rytmičkého cítění žáků, tedy schopnosti vnímat a cítit metrum, tempo a rytmus.

6.1 Rytmický výcvik na základních a středních školách

Do 6. třídy ZŠ nám obvykle přicházejí z 1. stupně děti, které jsou v oblasti rytmičského výcviku mnohem lépe připraveny než např. v oblasti intonace. Umí vytleskat nebo zahrát na rytmičský hudební nástroj rytmus písne, poznají a umí zdůraznit v taktu těžkou dobu a většině z nich nečiní problém zvládnout ostinátní doprovod k písni. Na tyto osvojené dovednosti navážeme a budeme je dále rozvíjet. Rytmičská cvičení jsou u dětí v oblíbenosti a budeme je zařazovat do každé hodiny, neměla by však přesahovat cca 5 min. V praxi se osvědčuje provádět rytmičská cvičení ještě před cvičením hlasovým a intonačním, přičemž opět upřednostníme některou z hravých forem nácvičku.

„Na ozvěnu“ – učitel stojí před třídou, nohou o podlahu udává metrum a vytleská nebo hraje na claves dvoutaktový rytmičský model. Po jeho skončení ihned model žáci zopakují s tím, že musí včas nastoupit a držet metrum, které udává učitel. Po žácích zahraje učitel nový model, který žáci po něm opět zopakují, a hra se neustále opakuje. Ve vyšších třídách lze místo dvoutaktového modelu použít čtyřtaktového, přičemž střídáme různé takty, sudé i liché.

Ozvěnu mohou opakovat buď všichni žáci třídy současně, nebo postupně po jednom. Žáci rytmus opakují tleskáním nebo hrou na některý z hudebních nástrojů. Hra na ozvěnu se hraje bez přerušování, udělá-li žák chybu, učitel jej neopravuje, ale zadá tentýž model znovu, i víckrát, až je zopakován bez chyby. K této i následujícím hrám jsou zvláště vhodné tzv. orffovské nástroje (viz níže).

„Otázka – odpověď“ – učitel opět nejprve nohou udá metrum, které vyťukává po celou dobu cvičení, a do něj vytleská určitý rytmičský model – otázku. Žák odpoví jiným modelem, odpovědí, která je stejně dlouhá jako otázka. Rytmičská odpověď by měla na konci obsahovat „tečku“.

„Rytmičský kánon“ – učitel buď nohou nebo hrou na claves udává metrum. Žáci jsou rozděleni do dvou nebo více skupin. Na pokyn učitele začíná 1. skupina hrát naučený rytmičský blok a druhá, příp. další se k ní po chvíli přidá jako ve zpívání kánonu.

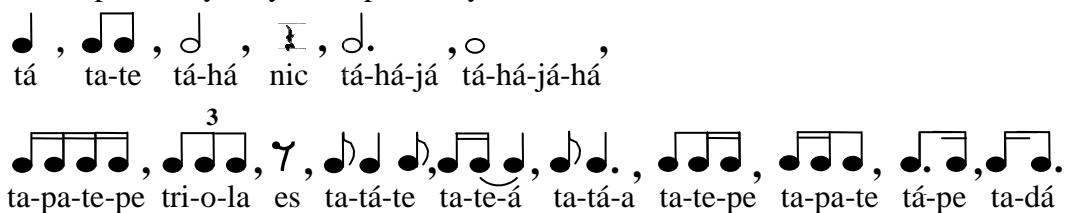
6.2 Systém rytmických slabik

Po zábavných rytmických hrách přejdeme k výuce čtení a zápisu rytmických hodnot not a pomlk. Zde se v praxi velice osvědčuje používání tzv. rytmických slabik. Začneme od dvou čtvrt'ových not a ve dvoučtvrtečním taktu (tá – tá), pak následují dvě noty osminové (ta - te), nota půlová (táhá) a pomlka čtvrt'ová (nic). K nácvičku používáme rytmické tabule, na kterých jsou rytmické figury zapsány, nemáme-li je, napíšeme si probíraný rytmus na tabuli. Žáci vytleskávají nebo hrají na rytmický nástroj rytmus napsaný na tabuli a současně k notám vyslovují rytmické slabiky, např.

Je dobré začít v taktu dvoučtvrťovém, pak přejít k tříčtvrťovému a nakonec čtyřdobému. Ve druhém a třetím se nám už objeví i nota tříčtvrťová (půlová s tečkou), na kterou si říkáme tá-há-já. Dalším probíraným prvkem bude tečka za notou čtvrt'ovou (tá-a te), osminová pomlka (es), synkopa (ta-tá-te) a vzájemné kombinace not a pomlk. Po nich následují noty šestnáctinové (tapatepe), tečkovaný osminový rytmus (tápe) a trioly (triola).

Přehled probíraných rytmů a pomocných slabik:

I zde platí zásada, že méně je někdy více. K novým rytmickým prvkům přecházíme až tehdy, má-li třída bezpečně zvládnuty ty předchozí. Druhou zásadou je aplikace naučených prvků v praktické činnosti. Uvidí-li žák, že mu znalost hodnot not a pomlk umožní hru na jeho oblíbené hudební nástroje, bude se jí rád věnovat.

K procvičování a upevňování probraných rytmických prvků, zejména v jejich začátcích, používáme mimo jiné rytmické kostky. Jejich duchovním otcem je

hudební pedagog Prof. PhDr. Ladislav Daniel, CSc., propagátor moderní výuky hudební výchovy na školách. Je to manipulační pomůcka, která se skládá ze čtyř samostatných plastových kostek, na kterých jsou zapsány různé rytmy (1 kostka představuje 1 takt) a které jsou k sobě pohyblivě spojeny tak, že se dají otáčet. Jejich vzájemnou kombinací žák sestaví nebo zapíše různá rytmická čtyřtaktí. Rytmičké kostky se vyrábějí ve dvoudobém a třídobém taktu a v malém (žákovském) a velkém (učitelském) provedení. Velkou kostku drží v ruce učitel a žáci podle toho, jak s ní otáčejí, tyto rytmy vytleskávají. Zpočátku si pomáhají hlasitou deklamací slabik, později tuto činnost zvládají bez ní. Malé kostky mají k dispozici žáci a píšou na ně rytmy, které jim učitel diktuje. Ten tak činí buď pomocí slabik, nebo hrou na hudební nástroj, a to takový, který umí předvést délku tónu (klavír, housle, flétna aj.).

Výuka rytmu pomocí rytmických kostek je velice názorná a konkrétní, žáky baví a děti učivo rychle chápou.

Jako změnu činnosti můžeme dětem občas uložit, aby na kostkách zapsaly začátek nějaké známé písně (např. Holka modrooká, Pod naším okýnkem, Až já budu velká, Šel tudy aj.).

Při rytmickém výcviku, stejně jako i při jiné výuce, je dobré střídat formy práce: jednou rytmy číst, podruhé je zapisovat, potřetí je hrát na hudební nástroje, jindy můžeme dětem připravit hádanky z rytmů různých písní atd. Pro zpestření můžeme také žákům rozstříhat napsaný rytmus písně a žáci jej mají v co nejkratším čase správně poskládat (námět pro skupinovou práci).

Rytmická cvičení můžeme též kombinovat s cvičeními sluchovými a intonačními. Ve vyšších ročnících přejdeme od pouze rytmických nebo pouze melodických diktátů k rytmicko-melodickým a taktéž se nám nabízí možnost spojit rytmizaci s pohybem a poslechem hudby.

6.3 Rytmičké hry

Zpešřením rytmičkého výcviku bývá zařazování rytmičkých her, např.:

„Byla jedna babka“ – nejprve naučíme žáky říkadlo: „Byla jedna babka, prodávala jabka, za dřavý groš prodala jich koš.“ Pak žáky rozdělíme do čtyř skupinek. Žáci v první skupince dostanou do rukou bubínky, na pokyn učitele na ně hrají čtvřřové noty a přitom deklamují „*bab-ka, bab-ka*“. Žáci druhé skupinky drží v rukou hůlky, na které hrají dvě noty osminové a jednu čtvřřovou (*ta-te tá*) a opakují u toho text „*prodala, prodala*“. Třetí skupinka má v rukou rolničky, na které hraje noty půlové (přesněji – čtvřřové noty a po nich čtvřřové polky) a deklamuje „*koš, koš*“. Poslední skupinka recituje text říkadla. Skupinky se do hry zapojují postupně podle učitelova dirigování, na konci se mohou odpojovat také postupně, nebo skončí najednou. Na tomto cvičení může učitel zároveň také procvičovat dynamiku a pozornost žáků.

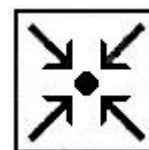
„Anča, tlač!“ – deklamační hra. Žáci jsou rozděljeni do tří skupin a přistupují do hry postupně. První skupinka ostře deklamuje souhlásku „š“ (*š š š š š*), druhá deklamuje text „*Už se vezu*“ a třetí „*Anča, tlač!*“. I zde se dá cvičení využít také k procvičování dynamiky.

„Hra na tělo“ – žáci hrou na tělo (tleskáním, pleskáním, luskáním, dupáním apod.) doprovázejí probírané písně. Nejsilnějším zvukem (dupnutím nebo tlesknutím) zdůrazňují těžkou dobu. Vhodné jsou písně rytmičké, např. *Skoč tam, natrhej, Stará bába jede, Kdyby byl Bavorov, Po valašsky od země aj.* (Příklad – v písni *Skoč tam, natrhej*: 1. doba dupnutí, 2. doba plesknutí, 3. doba tlesknutí, 4. doba lusknutí).

„Mateník“ – učitel sedí před žáky a mlčky hrou na tělo opakuje dokola tento rytmus:

Pak žáky vyzve, ať se přidají. Jelikož se ve schématu střídá sudý a lichý takt, někteří žáci mají s úkolem problém. Po chvíli hledání učitel poradí těm, kterým se princip odhalit nepodařilo, pomocný text: „*Tetičko, tetičko, teto*“. Tato pomůcka usnadní žákům pochopit princip mateníku. Když všichni žáci už hru zvládají vsedě, můžeme přidat pohyb. Žáci si utvoří dvojice a postaví se proti sobě do kruhu bokem k učiteli, který stojí uprostřed. Učitel drží v ruce bubínek,

na který udává těžkou dobu každého taktu. Žáci na tuto těžkou dobu tlesknou rukama proti spolužákovi, dotknou se jeho dlaní. Na lehké doby tleskají sami. Mohou si zpočátku pomáhat deklamováním pomocného textu, později to zvládnou i bez něj. V další fázi nácvičku hru zkomplikujeme pohybem – žák provede dvakrát úkon se spolužákem, který stojí proti němu, a pak se rychle otočí dozadu a dvakrát úkon opakuje s tím, kdo stál za ním (i on je nyní otočen čelem k němu). Poté se žák opět rychle otáčí zpět a tleskání provádí s původním žákem. Tak se hra neustále opakuje. Vrcholnou fází hry představuje zrychlování, kdy učitel v polovině hry začne zrychlovat tempo jako v saltarellu. A tak jako v tomto divokém renezančním tanci, kdo vysokému tempu nestačí, padá vyčerpan k zemi.

6.4 Hra na hudební nástroje

Rytmičká výcvik provádíme s žáky buď deklamací textu, hrou na tělo nebo hrou na hudební nástroje. K tomuto účelu nejčastěji používáme tzv. orffovské hudební nástroje. Je to soubor hudebních nástrojů, jejichž zavedení do hudební výchovy propagoval němečká skladatel a hudební pedagog Carl Orff. Tyto nástroje jsou pro děti velice vhodné, jelikož splňují celou řadu požadavků: jsou snadno ovladatelné, svou velikostí a váhou jsou vhodné pro dětské ruce a mají bezproblémové čisté ladění. Zvukově se dobře pojí s dětským hlasem i mezi sebou navzájem. Orffovský instrumentář zahrnuje 2 skupiny nástrojů – rytmičké a melodické, přičemž se v praxi pro zjednodušení zápisů partitur používá zavedené grafické značení. Mezi nástroje rytmičké patří || claves (hůlky), ○ bubínek,)(prstové činelky, ☼ tamburína, △ triangel, □ blok, ○ rumba koule, ☼ rolničky a ☼☼ dětské tympány (bonga). Z melodických nástrojů ve škole používáme zvonkohru, která bývá buď sopránová (ZS), nebo altová (ZA), xylofon (ZS a ZA) a metalofon (MS a MA). Tento soubor nástrojů doplňují ještě nástroje dechové, především zobcová flétna (F) v provedení sopránová, sopránová, altová, tenorová a basová.

Některé školy zařazují kolektivní hru na sopránovou zobcovou flétnu přímo do osnov hudební výchovy, a to již od 1. třídy. Jejich důvody jsou jednak hudební – při hře si žák prakticky procvičí probrané teoretické učivo a prostřednictvím hudebního nástroje dál rozvíjí své hudební schopnosti, a jednak zdravotní – hra

na flétnu podporuje zdravé dýchání i jemnou prstovou motoriku. Flétna jako hudební nástroj je velice vhodná i pro svou snadnou technickou ovladatelnost (naučí se na ni hrát i děti mateřské školy), skladnost a nízkou váhu (lehce se vejde dětem do aktovky) a nízkou pořizovací cenu. Zvuk zobcové flétny se pěkně pojí s hlasem dětí i s dalšími hudebními nástroji. Chce-li však být žák ve hře na flétnu úspěšný, musí denně (byť jen chvíli) na tento nástroj cvičit.

Ve skladbách z oblasti populární hudby se nám budou hodit rytmická vajíčka, kazoo, cabasa, kytara (klasická i elektrická), keyboard a další (výběr v prodejnách je velice široký, záleží jen na finančních možnostech školy).

Při doprovodech písní je také vhodné využít dovedností žáků, kteří se učí hrát na nějaký hudební nástroj v ZUŠ (klavír, housle, příčná flétna, klarinet, hoboj, kontrabas, cimbál aj.).

Doprovody k písním si může učitel vymýšlet buď sám, nebo použít již hotové, které obsahují učebnice hudební výchovy, metodické příručky k nim nebo které se nacházejí v různých sbornících.

Shrnutí kapitoly

Cílem rytmického výcviku na školách je dosažení rytmického cítění žáků. Rytmická cvičení jsou u dětí v oblibě, a stejně jako cvičení hlasová nebo intonační, budeme je zařazovat do každé hodiny, neměla by však přesahovat cca 5 min. K nácvičce nového rytmického prvku přistupujeme se žáky vždy až po jejich bezpečném zvládnutí předchozího prvku.

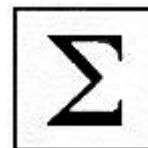
Osvědčenou pomůckou při výuce jsou rytmické kostky, jejichž autorem je Prof. Ladislav Daniel, a orffovské hudební nástroje.

Kontrolní otázky a úkoly:

1. Vyjmenujte hudební nástroje, které řadíme mezi tzv. orffovské. Rozdělte je na rytmické a melodické.

Úkoly k textu

1. Zopakujte si charakteristiku pojmů metrum a rytmus.

Korespondenční úkoly

1. Vyroberte rytmičnou hru – vyberte si lidovou píseň, o které se domníváte, že je mezi dětmi dostatečně známa. Napište její rytmus na karton (zapisujete jej na notovou linku a nezapomeňte na udání taktu a taktové čáry) a pak jej rozstříhejte na několik částí. Úkolem žáků pak bude složit píseň správně.
2. Vyberte si z učebnice hudební výchovy jednu píseň (lidovou nebo umělou) a upravte ji pro třídní orchestr. Vaše partitura bude obsahovat kromě zpěvního partu minimálně 5 nástrojových hlasů. Party melodických nástrojů pište do notové osnovy, party nástrojů rytmických na notovou linku.

Citovaná a doporučená literatura

- MAZUR, P. *Hudební činnosti žáků na ZŠ*. Ostrava: Pedagogická fakulta Ostrava, 1984.
- LASEVIČOVÁ, J. *Didaktika hudební výchovy*. Ostrava: Pedagogické centrum Ostrava, 1996.
- DANIEL, L. *Metodika hudební výchovy*. Ostrava: Montanex spol. s r. o. – vydavatelství, 1992.
- JURKOVIČ, P. *Instrumentální soubor na základní škole*. Praha: SPN, 1988.
- HOLUBEC, J., PRCHAL, J. *Populární hudba ve škole – Zpíváme a hrajeme*. Praha: Muzikservis, 1999.

7 Hudebně pohybová výchova

V této kapitole se dozvíte:

- co je cílem hudebně pohybové výchovy na školách;
- jakých hudebně výrazových prostředků se při výuce užívá;
- proč učíme žáky dirigovat.

Po jejím prostudování byste měli být schopni:

- objasnit smysl hudebně pohybové výchovy;
- vytvořit vlastní pohybovou choreografii k písni;
- vést žáky k vyjádření sama sebe prostřednictvím dirigování.

Klíčová slova kapitoly: chůze, hudebně pohybová hra, tanec, taneční krok, choreografie, taktování, dirigování.

Průvodce studiem

„Nesed' líně, chceš-li do taneční síně!“

Na zvládnutí této kapitoly budete potřebovat asi 2 hodiny, tak se nenechte nikým a ničím rušit.

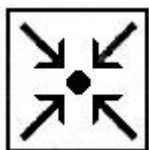
V dávnějších dobách se ve školách vyučovací předmět hudební výchova nazýval zpěv. Toto pojmenování také plně vystihovalo jeho tehdejší obsah, který byl pouze vokální. Teprve s rozvojem hudební pedagogiky v 1. polovině 20. století se obsah předmětu rozšiřoval a v 70. letech k němu přibyla i hudebně pohybová výchova.

7.1 Pohybově výrazové prostředky

Hudebně pohybová výchova vychází z přirozené potřeby člověka reagovat pohybem na podněty z okolí a vyjadřovat své vnitřní pocity, a úzce souvisí s jeho vrozeným smyslem pro rytmus. Touha po pohybu a taneční pohyby jako vyjádření pocitu vnitřní radosti jsou součástí dětského života od prvních let. Hudebně pohybová výchova ve škole tuto jeho potřebu rozvíjí, přičemž nám

jde o oba její aspekty zároveň – jak o výchovu pohybem, tak i o výchovu ke kultivovanému pohybu.

Praxe na základních školách ukazuje, že učitelé hudební výchovy na 1. stupni s oblibou v hodinách využívají hry na tělo i zábavných pohybových her (např. Zlatá brána, Eliška, Čížečku, čížečku, Pásla ovečky, Muž hloupý aj.) a zařazují je i do hodin tělesné výchovy, kde k nim mají dostatek prostoru. Děti tak nemají problém se základním hudebně pohybovým výrazovým prostředkem – chůzí, přičemž umí reagovat i na změnu tempa. Na 2. stupni na tuto dovednost navážeme a zvýšíme její kvalitu. V běžné chůzi totiž našlapujeme na zem patou a postupně přenášíme váhu těla na celé chodidlo směrem k prstům, v taneční chůzi je to naopak, naučíme žáky našlapovat přes špičku, tedy od palce k patě s přenášením váhy na nakročenou nohu. Přitom stále hlídáme rovné držení těla. Aby byla tato činnost pro žáky zajímavá, kombinujeme ji s hrou na hudební nástroje nebo zpěvem. Chůzí žáci vytváří v prostoru různé útvary – kruh, zástup, řadu, osmičku, diagonálu apod., čímž se zároveň učí prostorové orientaci. S menšími dětmi (v 6. třídě) si ještě můžeme zahrát hru „Bystré ucho“, při které se žáci pohybují chůzí v prostoru podle rytmu, který udává učitel hrou na hůlky. Učitel však má po ruce ještě i další hudební nástroje, a když začne ťukat do rolniček, děti začnou hned v udaném rytmu poskakovat, na úder do tympanů si dřepnou. Při této hře se děti naučí pohybovat v učebně bez strkání, zaplňovat celou cvičební plochu, měnit dráhu při pohybu z místa na místo a rychle reagovat na změnu zvuku.

V našich choreografiích se budou vyskytovat i další prvky, jako např. přísunný krok (vlevo i vpravo), krok zkřížný (překračovaný) a krok přeměnný. Učíme je žáky postupně, vždy nejlépe na konkrétní pohybové choreografii k písni. Dalšími používanými hudebně výrazovými prvky jsou cval, běh, poskok a otáčka. Polkový krok je vlastně vypérovanou obdobou přeměnného kroku a provádíme jej na 2 doby, na rozdíl od kroku valčíkového, který je třídobý s přísunem do výponu.

Všechny tyto taneční prvky procvičujeme v různých obměnách a s hudebním doprovodem. Hudební doprovod mohou obstarávat žáci sami (každý drží v ruce přenosný hudební nástroj, např. hůlky nebo bubínek), jeden žák či skupinka žáků (např. tympany nebo konga), učitel (např. hrou na klavír nebo

klávesy), nebo hudba z reproduktoru. Tak vedeme žáky ke koordinovanému pohybovému projevu v souladu s charakterem hudby, s jejím rytmem, melodií i dynamikou.

Naučené pohybové výrazové prostředky používáme v pohybových choreografiích. Ty mohou být buď samostatné, nebo jako součást probíraných písní.

Příkladem samostatné pohybové choreografie jsou tance. Začínáme od tanců v sudém taktu, neboť jsou pro děti jednodušší (polka, blues), pak přecházíme k třídobým (menuet, valčík).

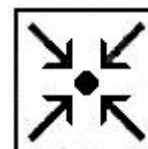
Tance jsou buď individuální (každý žák se v prostoru pohybuje sám), párové (žáci tančí ve dvojicích) nebo skupinové (řadové, kruhové aj.).

Procvičování probíraných tanečních kroků můžeme s dětmi provádět nejlépe hravou formou. Známa je např. hra „Židličková“ – uprostřed místnosti je utvořen kruh z židlí. Židle jsou postaveny těsně vedle sebe opěradlem dovnitř kruhu a je jich o jednu méně než hrajících dětí. Učitel hraje na klavír skladbu v příslušném tanečním rytmu (nebo ji může pouštět z přehrávače) a děti tančí zadaným způsobem kolem kruhu utvořeného ze židlí. V okamžiku, kdy přestane hrát, každé dítě musí co nejrychleji usednout na nejbližší volnou židli. Na koho židle nezbyla, vypadává ze hry.

K procvičení probíraných tanečních kroků v párových tancích nám poslouží např. „Střídaná“ – tuto hru hraje sudý počet žáků. Učitel obstarává vhodnou taneční hudbu hrou na klavír nebo ji pouští z přehrávače, žáci tančí párový tanec ve dvojicích. Po chvíli přestává hudba znít a žáci mají za úkol si co nejdříve vyměnit partnery (každý tanec musí tančit s někým jiným).

Je-li žáků ve třídě lichý počet, hru můžeme obměnit na „Dřevěnou Bertu“ – začátek je stejný jako u předchozí hry, žáci tančí párový tanec ve dvojicích, pouze jeden žák tančí s rekvizitou („dřevěnou Bertou“ – metla s dřevěnou rukojetí). Na koho při výměně partner nezbude, tančí s „dřevěnou Bertou“.

Stejně jako u jiných hudebních činností, i zde platí, že s hudebně pohybovou výchovou je třeba začít v co možná nejnižším věku dětí. Na 1. stupni reagují

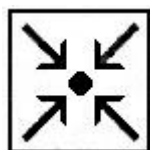
děti na hudbu spontánně, nestydí se, rády se předvádějí a nemají zábrany se pohybově projevat. Začneme-li s pohybovou výchovou u žáků včas, nebudeme mít později (zejména po nástupu puberty) problém s ostýchavostí žáků. Zbavit se ostychu pomáhají i zábavné pohybově pěvecké hry, např. „Hlava, ramena“ – žáci jsou rozprostřeni v prostoru hudebny a za učitelova klavírního doprovodu zpívají píseň „Hlava, ramena, kolena, palce“. Přitom každou ze jmenovaných částí těla ukazují dotykem rukou.

Hudebně pohybovou výchovu často spojujeme i s dalšími složkami hudební výchovy, např. s výukou hudební teorie nebo dějin hudby. A tak při seznamování žáků s lidovým uměním zařadíme do hodiny nácvik některého z folklórních tanců (výběr záleží na zaměření učitele a na zájmu žáků) nebo tanců z oblasti country. Při výkladu o hudbě ve středověku můžeme s dětmi zkusit některý tanec historický (žákovský, dřeváčkový branl, hráškový branl aj.). Za příznivých okolností se dostaneme v nejvyšších ročnících až k některým tancům společenským (ze standardních kromě polky a valčíku např. k waltzu a z latinskoamerických např. k mambu, jive nebo cha-cha).

K uskutečnění výše uvedených cílů je ideální mít k dispozici prostornou učebnu s volnou plochou a nepřlíš velký počet dětí ve třídě. Úroveň a kvalita hudebně pohybových činností žáků je však také velmi závislá na tvořivosti a vlastních pohybových schopnostech učitele.

Pohybové choreografie k písni si může učitel vymýšlet buď sám, nebo použít již hotové návody, které obsahují učebnice hudební výchovy, metodické příručky nebo které se nacházejí v různých sbornících.

Jejich nácvik a procvičování zařazujeme do hlavní části hodiny. Volnější tance můžeme uplatnit i v závěrečné části pro zklidnění před zakončením hodiny.

Příklad taneční choreografie k písni *Kdyby byl Bavorov*:

Tanec se tančí ve dvojicích, které stojí v kruhu (chlapec je blíž středu) a které se drží buď za paže, nebo kolem pasu.

1.–3. takt: polkový krok (chlapec vykročí pravou nohou dopředu, dívka levou dozadu), dbáme na vysoké zvedání kolen, kroky spojíme s poskoky,

4. takt: krok a na pomlku dupnutí,
5.–8. takt: stejný jako 1–3. takt,
9.–12. takt: dvojice se pustí, chlapec stojí na místě a děvče jej samo obtančí 4 polkovými kroky, ruce si dá v bok,
13.–15. takt: dvojice se opět uchopí a polkovým krokem pokračují v tanci,
16. takt.: stejný jako 4. takt.

Výrazem sebevyjádření každého žáka je jeho pohybová improvizace. V ní se projevuje individualita každého člověka, je jedinečná a odráží nejen založení jednotlivce, ale též jeho okamžitou náladu a pocity. O pohybové improvizaci budeme blíže hovořit v kapitole Improvizace.

7.2 Dirigování

Jednou z významných činností, která také rozvíjí hudebně pohybové schopnosti dětí, je dirigování. U menších dětí se omezíme spíše na taktování, tj. ukazování nástupu a závěru a udávání tempa, u starších budeme taktovací schéma obohacovat vyjádření dynamiky, agogiky nebo výrazu.

Při taktování u dětí vždy dbáme na přirozený dirigentský postoj (rovné držení těla, mírně rozkročené nohy), správné držení rukou (před tělem, prsty do dlaně), uvolněné gesto a velikost taktovacího schématu (od očí po pas).

Výuku začínáme od dvoučtvrtečního taktu. Aby se taktování nestalo nudnou mechanickou činností, můžeme je kombinovat s pohybem (mírný podřep na těžkou dobu, taktování za pochodu), zpěvem písně nebo poslechem (taktování do znějící hudby). Děti mohou střídat taktování jednou rukou a oběma, individuální a skupinové.

Po zvládnutí dvoudobého schématu přecházíme k taktu třídobému a čtyřdobému. Při správně vedené výuce hudební výchovy na 1. stupni by tyto dovednosti měly mít děti zvládnuty do konce 5. třídy, ne vždy tomu ale tak ve skutečnosti bývá.

Spolu s nácvikem taktovacího schématu můžeme už s dětmi zkusit i ukazování dynamiky (piano, mezzoforte, forte, crescendo, decrescendo).

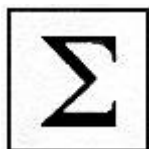
Nácvik a procvičování taktování zařazujeme do hlavní části hodiny. Kromě toho se osvědčuje zapojit taktování také do tzv. hudebního pozdravu, kterým hodinu začínáme. Záleží jen na tvůrčí fantazii učitele, co ve které třídě zvolí za úvodní znělku. Může ji složit sám nebo použít nějakou známou melodii a nechat ji žáky vhodně otextovat. Žáci ji mohou zpívat jednohlasně nebo vícehlasně podle jejich vyspělosti, s doprovodem nebo a capella nebo ji pouze hrát na hudební nástroje. Každopádně se osvědčuje, aby se jeden, učitelem dopředu určený žák, v tu chvíli postavil před ostatní a skladbu oddirigoval.

Pro žáky bude největším problémem ukázání začátku a konce skladby. Jednotnost nástupu ukazujeme přípravným gestem, které většinou zaujímá časový úsek jedné doby. V počátcích budeme žákům předkládat jen ty písně, které budou začínat na první dobu. Nástup na druhou nebo třetí dobu si necháme až na pozdější etapu.

Taktéž závěrová gesta vyučujeme od nejjednodušších ke složitějším, přičemž žákům zdůrazňujeme, že závěrové gesto provádíme v tu dobu, na kterou píseň končí.

Všechny prvky, které probereme teoreticky, musíme ihned použít v konkrétní písni nebo skladbě, jinak by výuka ztrácela smysl.

Ve vyšších ročnících, kdy už mají děti základy taktování zvládnuty, přecházíme z taktování k dirigování a vložíme do provedení skladby svou dirigentskou originalitu. Vybíráme žákům skladby s tempovými a dynamickými zvláštnostmi, složitějšími nástupy i ukončením a děti v roli dirigentů tak mohou skladbu svým jedinečným přístupem samy dotvářet.

Shrnutí kapitoly

Hudebně pohybová výchova ve školách rozvíjí přirozenou dětskou potřebu reagovat pohybem na podněty z vnějšího světa a vyjádřit vnitřní prožívané emoce. Mezi nejpoužívanější pohybové výrazové prostředky patří chůze (různé druhy kroků, skoků a otáček), běh a tanec. Hudebně pohybovou výchovu často spojujeme i s dalšími složkami hudební výchovy – pěveckou, rytmickou nebo

teoretickou. Další z významných činností, která také rozvíjí hudebně pohybové schopnosti dětí, je dirigování. Jeho výuku začínáme taktováním, což je prosté ukazování nástupu, tempa a konce skladby, a směřujeme ji k dirigování vyjadřujícímu žákovi uměleckou jedinečnost.

Kontrolní otázky a úkoly:

1. Objasněte smysl hudebně pohybové výchovy.
2. Vysvětlete rozdíl mezi taktováním a dirigováním.

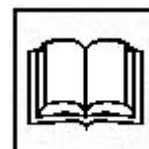
Korespondenční úkoly

1. Vyberte si z učebnice hudební výchovy jednu píseň (lidovou nebo umělou) a vymyslete k ní pohybovou choreografii. Tu spolu se zápisem písně zapište.

Citovaná a doporučená literatura

- VISKUPOVÁ, B. Hudba a pohyb. Praha: Comenium musicum, 1987.
- ŠIMANOVSKÝ, Z., TICHÁ, A., BUREŠOVÁ V. Písničky a jejich dramatisace. Praha: Portál, 2000.
- LASEVIČOVÁ, J. Didaktika hudební výchovy. Ostrava: Pedagogické centrum Ostrava, 1996.
- DANIEL, L. Metodika hudební výchovy. Ostrava: Montanex spol. s r. o. – vydavatelství, 1992.
- PIVOVARSKÝ, L. Základy sbormistrovské techniky. Ostrava: Pedagogická fakulta v Ostravě, 1986.
- HERDEN, J. My pozor dáme a nejen posloucháme. Praha: Scientia, 1997.

8 Improvizace

V této kapitole se dozvíte:

- co je smyslem hudební improvizace ve školách;
- v jakých oblastech lze s dětmi improvizaci provádět;
- jaké metody a formy práce se při výuce improvizace používají.

Po jejím prostudování byste měli být schopni:

- vysvětlit důvod zařazení improvizace do hodin hudební výchovy;
- objasnit, proč k improvizaci nestačí jen fantazie a kreativita žáků;
- charakterizovat různé druhy improvizace.

Klíčová slova kapitoly: improvizace, pentatonika, hra, hudební forma, kreativita, fantazie.

Průvodce studiem

Termínem hudební improvizace bývá označován zpěv nebo hra bez předchozí přípravy, spatra. Tato definice je však pravdivá jen z jedné poloviny.

V následujících řádcích objasníme proč.

Na zvládnutí této kapitoly budete potřebovat asi 1 hodinu.

Co je pro každé dítě ve světě nejlákavější? Když může objevovat něco nového, když se může ve „svém malém prostoru“ realizovat, může vytvářet něco nového, svého, sobě vlastního a tím se pak pochlubit ostatním. Na tomto principu je založena dětská hudební improvizace. Myšlenku zařadit improvizaci do výuky hudební výchovy detailně propracoval německý hudební skladatel Carl Orff ve svém díle Schulwerk a na české poměry ji upravili Ilja Hurník a Petr Eben ve společném díle Česká Orffova škola I–III.

Cílem improvizace je rozvíjení tvořivých schopností žáků. Prostřednictvím činností rytmických, melodických, pohybových nebo jejich vzájemnou kombinací žáci vyjadřují své spontánní nápady a představy. Improvizovaná hra na hudební nástroje, zpěv nebo pohyb jsou odrazem kreativity a fantazie dětí. Při improvizaci je dítě tvůrcem, interpretem i posluchačem svého díla zároveň.

Vlastními kompozicemi současně děti projevují své myšlenky, pocity a vnitřní prožitky, proto se hudební improvizace využívá v muzikoterapii.

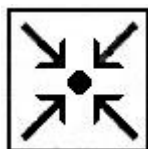
V minulosti mezi lidmi převládal názor, že improvizaci nelze naučit, že je to dar přírody. Praxe však dokazuje, že s improvizací je to stejné jako u všech ostatních hudebních činností. Díky systematické přípravě mohou hudebně improvizovat i průměrně nadaní jedinci. K vlastní tvořivé činnosti však musí být každý žák vybaven také určitými vědomostmi a dovednostmi, které nyní uplatňuje. Kvalita improvizace pak závisí jednak na úrovni žákovy dosavadní hudební přípravy, na jeho vědomostech, schopnostech a dovednostech, a jednak na míře jeho kreativity.

Velice důležitou úlohu zde (stejně jako při jiných hudebních činnostech) hraje osobnost učitele, který musí být dětem sám dobrým muzikantským vzorem a který vede výuku tvůrčím způsobem. Nezdařené pokusy žáků nezavrhuje, ale citlivě a s pedagogickým taktem žákům pomáhá nalézt úspěšné řešení.

Také ve vyšších ročnících (kvinta, sexta) využíváme kreativity studentů, kteří rádi vytvářejí své doprovody při vokálních činnostech. Někdy můžeme zařadit improvizaci schopnosti studentů i při poslechové části hodiny.

8.1 Improvizace rytmická

Po zvládnutí přípravné hry na rytmickou ozvěnu (viz kapitola Rytmický výcvik) můžeme přejít k samotným improvizacím činnostem. V duchu Komenského zásady „Škola hrou“ volíme hravou formu výuky.

„Štafeta“ – učitel stojí před třídou a nohou o podlahu udává metrum. Do něj na claves zahraje dvou, tří nebo čtyřtaktový rytmický model (podle vyspělosti třídy) a pohledem jej „předá“ některému ze žáků. Tento žák zahraje svůj vymyšlený model ve stejné délce, jako hrál učitel. Po jeho skončení předá štafetu dalšímu žáku, ten dalšímu, až k poslednímu žákovi. Žáci rytmus opakuji tleskáním nebo hrou na některý z hudebních nástrojů. Všechny rytmické modely musí být stejně dlouhé a každý žák musí ve správný okamžik nastoupit a ve správný okamžik skončit. Podle vyspělosti třídy a probraného učiva střídáme různé druhy taktů, sudé i liché. Učitel po celou dobu hry udává společné metrum ťukáním nohou o podlahu. K udávání metra lze použít i

metronom, ale držet se strojově přesného krokování je pro žáky mnohem náročnější.

„Signalista“ – učitel udává metrum na claves a před ním stojí žáci seřazeni do dvou řad, před každou řadou jsou připravena jedna bonga. První žák si vymyslí dvou, tří nebo čtyřtaktový rytmický model (podle instrukcí učitele) a zahraje jej na bonga, u kterých stojí. Jakmile dohraje, předá paličky žákovi stojícímu za ním a mezitím už improvizuje druhý žák u druhého nástroje. Jakmile dohraje i ten, taktéž předá své paličky žákovi stojícímu za ním, přičemž mezitím hraje žák u prvního nástroje. Tok hudby nesmí být přerušen.

„Otázka – odpověď“ – učitel stojí před třídou a nohou o podlahu udává metrum, toto metrum opět zní po celou dobu hry. Tleskáním nebo hrou na některý z vhodných hudebních nástrojů zahraje žákům rytmickou otázku (předvětí) a žáci mají za úkol vymýšlet rytmickou odpověď (závětí). Jak dlouhé je předvětí, tak dlouhé musí být i závětí, a navíc musí na konci obsahovat „rytmickou tečku“. Po několika cvičných společných pokusech žáci improvizují jednotlivě, přičemž střídáme pořadí: učitel – 1. žák – učitel – 2. žák – učitel – 3. hráč... a jeden hráč plynule navazuje na druhého. V případě chyby učitel hru nepřerušuje, nýbrž v daném metru a ve správném okamžiku sám ve hře pokračuje. Vždy je dobré začínat snazšími modely a v sudém taktu, a teprve později, až si děti na princip tvoření závětí zvyknou, přejít na modely složitější, delší a ve složitějších taktech.

„Rondo“ – je hra, kde se stejně jako ve známé kompoziční formě střídá hlavní téma s vedlejšími (kuplety) podle schématu A – B – A – C – A – D – A... Pro názornost je ideální hrát tuto hru v kruhu. Žáci mohou rytmus vytleskávat, lákavější však pro ně je hrát jej na rytmické hudební nástroje, třeba i s různým složením. Téma A hrají buď všichni žáci současně, nebo třeba jen určitá skupinka hráčů (ti, kteří drží v ruce bubínek). Taktéž kuplety mohou žáci improvizovat buď jednotlivě, nebo po celé nástrojové skupině. Stále zde platí pravidla nepřetržitého toku hudby a pevného tempa.

Improvizčních her můžeme také využít k procvičení probraného učiva z hudební nauky – jednou se zaměříme na řetězce synkop, jindy na tečkovaný rytmus nebo na šestnáctinové noty. Zopakujeme při nich dynamická znaménka – hrajeme forte, piano, crescendo, decrescendo atd., nemluvě o procvičování

techniky hry na konkrétní hudební nástroje.

Schopnosti improvizace využijeme též při rytmizaci textu (říkadel, básní) nebo při doprovodech písní, kdy již nebudeme žákovi předkládat námi vymyšlený nástrojový doprovod, ale necháme jej už na něm samotném.

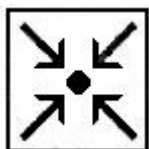
8.2 Improvizace melodická

Melodická improvizace (v podstatě se bude jednat o rytmicko-melodickou) se řídí stejnými pravidly jako rytmická, tok hudby je nepřetržitý, učitel udává pevné metrum, a když dojde k nějaké chybě, hru nezastavuje, nýbrž plynule naváže a v daném metru a ve správném okamžiku ve hře pokračuje. I zde využíváme poznatků a dovedností nabytých v jiných složkách hudební výchovy, rytmické, intonační či hudebně teoretické.

Děti mohou improvizovat buď zpěvem, hrou na melodické hudební nástroje nebo kombinací obojího. Ideální je, je-li součástí výuky hudební výchovy hra na zobcovou flétnu a můžeme provádět improvizaci také na ni.

Formy melodických improvizačních cvičení jsou obdobné jako u improvizace rytmické. Jelikož se však děti musí soustředit nejen na rytmus, ale i na melodii, je pro ně melodická improvizace náročnější. Proto žáky důkladně připravíme formou hry na ozvěnu.

„Hra na ozvěnu“ – u rytmicko-melodické formy této hry budeme nejprve žákům předehrávat modely začínající stále od stejného tónu. K identifikaci různých počátečních tónů potřebují žáci dostatečnou sluchovou vyspělost a zkušenost. Při improvizaci na flétně tak např. začínáme pokaždé od tónu g1. Zpočátku stojíme k žákům čelem a děti nám tak vidí na prsty, po chvíli se k nim však otočíme zády a děti se tak budou muset orientovat pouze sluchem.

V melodických hrách je třeba ctít zásadu jednotné tóniny. V počátcích se velice osvědčuje improvizace v pentatonice. Vynecháním citlivých tónů (4. a 7. stupně) dostáváme stupnici, v níž žádný souzvuk nevytváří disharmonii. Zde se nabízí k využití zejména zvonkohry, metalofony a xylofony, na nichž lze snadno vyjmout kameny f a h (při současném setrvání v diatonice). Děti tak mohou bez obav zahrání falešného tónu hrát i dvojzvuky nebo improvizovat ve

dvojicích.

Vybočení z původní tóniny a návrat do ní však nebude žákům činit problém v „Písňovém rondu“ – jeho princip objasníme žákům na známé hře Pějme píseň dokola.

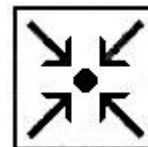
Improvizaci budeme používat též při tvorbě druhého, popř. i dalších hlasů k písním, kdy již nebudeme žákovi předkládat dopředu vymyšlený doprovodný part, ale necháme jej už na něm samotném (začneme od lidového dvojhlasu). Taktéž žákům, kteří jsou zdatní ve hře na nějaký doprovodný hudební nástroj (klavír, kytara aj.), můžeme světit doprovod ke zpívaným písním s tím, že si jej vymyslí sami.

Vrcholnou fází rytmicko-melodické improvizace představuje volná improvizace, v níž žáci pomocí zvukomalby, zpěvem a hrou na hudební nástroje znázorňují různé situace a prostředí nebo nálady a stavy duše (např. divoká řeka, továrna, město v noci, smutná loutka aj.). V této etapě už nebude žákům dělat problém ani vlastní zhudebnění textu, který je buď dán (básně), nebo který si sami vymyslí, a tvorba vlastních hudebních kompozic (např. úvodní znělky nebo třídní hymny).

8.3 Improvizace pohybem

Snad nejmarkantněji se stav dětské duše odráží v jeho vyjádření pohybem. Každý zkušený učitel už podle příchodu žáka do třídy pozná, v jakém je rozpoložení, zda jej něco trápí, „není ve své kůži“ nebo třeba právě prožívá intenzivní radost. Čím je dítě starší, tím své city navenek vyjadřuje méně, ostýchá se. Proto je třeba i s výukou pohybové improvizace začít co možná nejdříve, v době, kdy ještě dítě reaguje spontánně a nestydí se.

Pomocí hry na tělo si žáci zvyknou používat ruce a nohy ve spojení s rytmem (luskání, tleskání, pleskání, dupání), hlasem (různé zvuky, např. juchání) nebo i pohybem (otočky, poskoky aj.). Hry se tak dají provádět nejen vsedě, ale např. vestoje v kruhu. Roli učitele mohou postupně přebírat i samotní žáci. Takovýmto způsobem můžeme s dětmi hrát jak „Štafetu“, tak „Otázku –

„odpověď“ nebo „Rondo“. Zde už žáci sami z poznaných pohybově výrazových prostředků vybírají ty, které nejlépe vyjádří jejich představy, a užívají je v jejich vzájemných kombinacích.

Schopnost improvizace žáci uplatní také při tancích a tanečních hrách, které budou v hodinách hudební výchovy tančit. Z naučených hudebně pohybových prvků (kroků, otáček atd.) budou vybírat ty, které jim momentálně vyhovují z hlediska doprovodné hudby, volného prostoru před sebou a dalších, a vzájemně je kombinovat.

Pohybem těla mohou žáci též vyjadřovat obsah písní. U menších dětí to bude vyjádření víc popisné, vycházející z textu písní nebo slyšených skladeb. Skladbou vhodnou k pohybovému ztvárnění je např. symfonická pohádka pro děti Pět'a a vlk Sergeje Prokofjeva, z písní pak písně epické nebo lyrickoepické (např. Ej, lůčka, Skoč tam, natrhej, Muzikanti, co děláte, Já husárek malý, Jablíčko, Kočka na okně aj.).

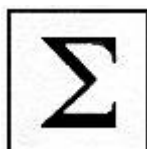
Starší žáci se prostřednictvím mimiky a různých gest mohou přiblížit k pantomimě a budou jí schopni vyjádřit víc než jen samotný děj.

Vrcholnou fází pohybové improvizace pak i zde představuje volná improvizace, v níž žáci pohybem svého těla znázorňují nálady a stavy duše.

Relaxačního účinku dosáhneme improvizacími etudami, kdy do vhodně zvolené relaxační hudby klidným hlasem přednášíme text, který žáci pohybem ztvárňují (např.: „Jsem peříčko plující ve vzduchu. Vítr mě zanáší jednou sem, podruhé tam. Pomalu klesám k zemi, až nakonec měkce přistanu. Něžně a jemně se dotýkám země. Jsem lehký jako chmýří.“).

Zajímavé je i pohybové ztvárnění pojmů z hudební teorie (necháme žáky pohybem ztvárnit např. staccato, legato, crescendo či decrescendo). Kvalitně je zvládnou jen ti pohybově nejnynější, ale cíle dosáhnou všichni, kteří se úkolu zhostí – probudí v sobě fantazii a radost ze hry.

Shrnutí kapitoly

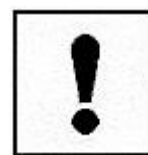

Cílem improvizace je rozvíjení tvořivých schopností žáků. Prostřednictvím činností rytmických, melodických, pohybových nebo jejich vzájemnou

kombinací žáci vyjadřují své spontánní nápady a představy. Improvizovaná hra na hudební nástroje, zpěv nebo pohyb jsou odrazem kreativity a fantazie dětí, k vlastní tvořivé činnosti však musí být každý žák vybaven také určitými vědomostmi a dovednostmi. Improvizace pak zpětně zlepšuje hudební schopnosti žáků, upevňuje smysl pro metrum a rytmus, tříbí hudební sluch a tonální cítění, rozvíjí smysl pro hudební formu a zlepšuje hudební paměť. Tvořivé činnosti žáky baví, neboť v nich mohou uplatnit svou jedinečnost a originalitu.

Úkoly k textu

1. Objasněte, proč zařazujeme hudební improvizaci do hodin hudební výchovy.
2. Objasněte, proč k improvizaci nestačí jen fantazie a kreativita žáků.

Kontrolní otázky a úkoly:

1. Charakterizujte různé druhy improvizace.
2. Vysvětlete, proč je vhodné improvizovat s dětmi v pentatonice.

Citovaná a doporučená literatura

- HEŘMANSKÝ, O. *Improvisace pro melodický a vícehlasý nástroj*. Ostrava: KKS, 1968.
- LASEVIČOVÁ, J. *Didaktika hudební výchovy*. Ostrava: Pedagogické centrum Ostrava, 1996.
- DANIEL, L. *Metodika hudební výchovy*. Ostrava: Montanex spol. s r. o. – vydavatelství, 1992.
- VISKUPOVÁ, B. *Hudba a pohyb*. Praha: Comenium musicum, 1987.

9 Poslech hudby

V této kapitole se dozvíte:

- proč je důležité, aby děti poslouchaly hudbu aktivně;
- jaké jsou dva základní typy vnímání hudby.

Po jejím prostudování byste měli být schopni:

- vysvětlit cíl poslechových činností ve školách;
- metodicky správně připravit poslechovou část hodiny;
- charakterizovat intuitivní a racionální formu poslechu hudby.

Klíčová slova kapitoly: poslech hudby, intuitivní poslech hudby, racionální poslech hudby, motivace, rozbor skladby.

Průvodce studiem

„Kdo chce pochopit hudbu, nepotřebuje ani tak sluch, jako srdce“ (Jiří Mahen).

Na zvládnutí této kapitoly budete potřebovat asi 2 hodiny, tak se pohodlně usadte

a nenechte se nikým a ničím rušit.

Hudba nás obklopuje na každém kroku, tvoří pozadí mnoha každodenních lidských činností, zní všude kolem nás. Jedním z cílů školní hudební výchovy je naučit žáky orientovat se v nepřehledné nabídce hudební produkce a především naučit je rozlišovat a vybírat si k svému životu díla kvalitní umělecké hodnoty.

Na rozdíl od pasivního příjmu toku zábavné hudby chceme žáka naučit zaposlouchat se do hudebního díla aktivně a soustředěně tak, aby mu hudba v životě přinášela hluboké estetické zážitky. Výběr a poslech kvalitní hudby by se měl dítěti stát jeho vlastní kulturní potřebou, přičemž i zde opět platí zpětná vazba – kvalitní hudba vychovává kulturního člověka.

Podle možností školy se alespoň párkrát ročně pokusíme navštívit se žáky koncert „živé hudby“, kde budou mít žáci možnost hudbu nejen slyšet, ale také pozorovat její interprety (koncert symfonické hudby, folklórního souboru, populární hudební skupiny, divadelní představení, žákovské koncerty apod.), převážná část poslechu však bude realizována ve škole formou reprodukované hudby.

Při poslechu hudby ve škole je nutné dosáhnout maximální soustředěnosti žáků a potlačení všech ostatních vjemů. Osvědčuje se přitom naučit žáky vytvořit si „bublínu“ – žák roztáhne ruce do upažení a představí si, že kolem celého svého těla má mýdlovou bublinu. Nesmí se přiblížit k jinému žákovi a jiný žák k němu, aby jim bubliny „nepraskly“. Pomyslná „bublína“ je prostor, kde je žák sám, nikdo a nic jej neruší a může se koncentrovat jen na poslouchanou skladbu. Taktéž zavření očí napomáhá k lepšímu zabránění do vnitřních pocitů. Na tento způsob poslouchání hudby je nejvhodnější navyknout žáky v nejmladším věku, později jej budou přijímat jako samozřejmý. Ideální je přitom mít k dispozici hudebnu s dostatečně velkým prostorem vybavenou kobercem a provádět poslech vleže. Tuto část hodiny pak můžeme zároveň využít i k relaxaci žáků, neboť i to je jedna z funkcí hudební výchovy na školách.

Poslechové činnosti zařazujeme v hodině do hlavní části a vyhrajujeme jim cca 15–20 min času (záleží na věku žáků). To však neznamená, že bychom žákům pustili patnáctiminutovou hudební ukázkou, a tím vše skončilo. Poslech hudby si musí každý učitel předem důkladně připravit, hudební ukázky předem několikrát vyslechnout a promyslet si metodický postup jednotlivých poslechových činností.

Učitelova příprava už začíná samotným výběrem skladby. Vyráběné řady učebnic, které jsou na školách používány, jsou vybaveny také řadou poslechových CD s hudebními nahrávkami. K nim se váží také příslušné kapitoly v učebnicích. Tyto nahrávky může učitel obohacovat o jiné, nebo je může i zaměnit podle svého uvážení. Je samozřejmé, že při výběru skladeb bude učitel respektovat umělecké hledisko, neboť pouze umělecky hodnotné dílo může žáka pozitivně umělecky ovlivnit (výjimku tvoří pouze občasné

srovnání různých verzí nahrávek, včetně i těch méně hodnotných, které učitel žákům záměrně předkládá z důvodu porovnání jejich interpretace).

Ve vyšších ročnících (kvinta, sexta) zařazujeme do hodin hudební výchovy poslech delších skladeb. Samozřejmě využíváme možnosti návštěvy koncertů živé hudby. Studenti jsou podle ŠVP seznamováni s dějinami hudby, připravují si sami referáty, po nichž následuje řízená diskuze a doplnění informací učitelem.

Před zazněním poslechové skladby je nutné, aby studenti věděli, na které aspekty se mají zaměřit, jak dlouho bude poslech trvat, jaké otázky budou učiteli položeny po ukončení poslechu.

Aby se nestal poslech hudby pro děti rutinní záležitostí, střídáme dvě formy poslechových aktivit: formu intuitivní a intelektuální.

9.1 Poslech intuitivní

Intuitivní nebo také pocitová forma poslechu je založena na emocionálním vnímání slyšené hudby. Má vyvolat přímý estetický zážitek, proto ji neuvádíme teoreticky pojatou motivací, ani ji nepřerušujeme svými komentáři nebo poznámkami. Stále platí, že i zde je učitel žákům vzorem, proto soustředěně vnímá hudbu spolu s nimi.

Motivovat žáky můžeme uvedením dětí do situace, spojením s jejich vlastní životní zkušeností nebo momenty, které jim mohou být ve skladbě svým zvukovým obsahem blízké. Každopádně je motivace krátká a působivá a má vzbudit v dětech zájem o skladbu. Příkladem může být motivační úvod učitele před uvedením Vangelisovy skladby *Dreams of Surf* z CD Oceanic (zvuková ukázka č. 1)¹.

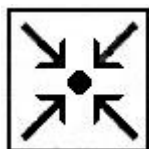
„Ležíme na vyhráté písčité pláži. Všemi smysly vnímáme sluneční paprsky na tváři, vůni moře, sůl na rtech. Posloucháme mořské vlny, jak se pravidelně převalují po pobřeží. Dýcháme pomalu a hluboce. S odlivem každé vlny v nás ubývá napětí a starostí...“ Po této přípravě žákům skladbu poprvé přehrajeme.

¹ Zvuková ukázka č. 1 se nachází na CD. V on-line verzi studijní opory, která je umístěná na stránkách projektu SYNERGIE, není nahrávka k dispozici

Po doznění skladby nastává nejdůležitější část poslechu, a to rozbor. Při intuitivní formě poslechu se nebudeme zaměřovat na teoretický rozbor skladby, stavbu díla či hudebně výrazové prostředky, kterých autor v díle použil, ale soustředíme se na emocionální zážitek, které dílo v dětech vzbudilo. Hovoříme o jejich pocitech, náladách a dojmech, které děti během a po skončení poslechu cítily.

Jindy místo slovního rozboru můžeme nechat děti vyjádřit svůj pocit kresbou nebo malbou. Velice zdařilé výtvarné kompozice vznikají např. při poslechu skladby *Let čmeláka* N. R. Korsakova (zvuková ukázka č. 2)². Zde žákům předem neprozradíme název skladby, hudbu na ně necháme působit bez sdělení informací o autorovi dalších souvislostí, jen je po skončení poslechu vyzveme, aby charakterizovali skladbu z hlediska její atmosféry. Poté jim skladbu pustíme ještě jednou (druhý poslech) a vyzveme je, aby její charakter vyjádřili kresbou. Řekneme jim, aby nakreslili svůj pocit ze slyšené hudby, přičemž obrázek musí stihnout namalovat během jejího trvání (cca 1:30 min). Vzhledem k poměrně krátké době k zhotovení obrázku, volíme jednoduchou techniku kresby pastelkami. Žák se rychle musí v duchu rozhodnout pro volbu barev (teplé barvy – studené) a pro celkovou kompozici a hned se pustit do díla. Výsledkem bývají velice zajímavé abstraktní kresbičky, ve kterých divokost hudby děti vyjadřují rychlými různobarevnými čarami vzájemně propletenými a křížujícími se. Teprve po zhodnocení celé akce dětem prozradíme název skladby a sdělíme další informace týkající se autora a okolností jejího vzniku.

Velmi vhodné je též propojení poslechu hudby s pohybovou improvizací, přičemž se vše děje formou hry.

„Ruka tančí“ – žáci mají za úkol ztvárnit hudbu pohyby rukou. Hra se provádí vleže na koberci, žáci leží na zádech, oči mají zavřeny. Učitel dětem sdělí, že jejich pravá ruka představuje tanečnicka – muže a levá tanečnici – dívku. Děti mají za úkol „tančit rukama“. Učitel je nenásilně během poslechu slovně vede – teď tančí pouze muž, teď jen dívka, muž a dívka tančí spolu apod. K této hře

² Zvuková ukázka č. 2 se nachází na CD. V on-line verzi studijní opory, která je umístěná na stránkách projektu SYNERGIE, není nahrávka k dispozici

je vhodné pustit např. *Allegro z Čtvero ročních období* A. Vivaldiho (zvuková ukázka č. 3)³. Pakliže se nám zdá hudební ukázka dlouhá, můžeme ji citlivě ukončit dříve.

Při výběru poslechových skladeb nabízíme žákům ukázky různých hudebních stylů, směrů a žánrů. A tak se ve hře „Kdo jsem?“ žák stylizuje do postavy z jiné doby a jiné země a na vhodně vybranou hudební ukázku vymýšlí a ihned sám realizuje vlastní taneční improvizaci (zajímavá je např. improvizace na starou dudáckou píseň *Litvintroll* – zvuková ukázka č. 4)⁴.

9.2 Poslech racionální

Racionální (intelektuální) forma poslechu vychází z teoretické analýzy díla. Žák je veden k orientaci v užívání hudebně výrazových prostředků v díle a k poznávání struktury díla.

V motivaci hovoříme s dětmi o skladateli nebo o období a okolnostech vzniku díla. Můžeme děti také seznámit s hlavními motivy skladby. Před začátkem poslechu dětem zadáme konkrétní úkol, který mají během poslechu splnit, např. v duchu spočítat, kolikrát se ozve hlavní téma, nebo všimnout si, které hudební nástroje ve skladbě hrají. První poslech učitel neruší svými komentáři, nýbrž soustředěně poslouchá se žáky. Poté následuje nejdůležitější fáze poslechu, rozběr skladby. Učitel vyhodnotí zadaný úkol a formou řízeného rozhovoru spolu se žáky analyzuje slyšenou hudební ukázku. Podle potřeby upozorňuje na výrazné hudebně výrazové prostředky, které skladatel ve svém díle použil. Záleží na pak na charakteru zvolené skladby, podle kterého si tak všimá jednu zvolené hudební formy, podruhé způsobu interpretace, potřetí např. zvuku hudebních nástrojů atd. K tomu, aby žáci mohli s učitelem vzájemně „odborně“ komunikovat, musí ovládat hudební terminologii a mít zvládnuty příslušné znalosti z hudební teorie. I zde platí zpětná vazba – pojmy, se kterými se žák seznámil v hudební nauce, zde uplatní v praxi. Tím, že jsou děti konfrontovány s hudbou různých období a žánrů, odhalují jejich zákonitosti a zpětně posilují své vědomosti z dějin hudby.

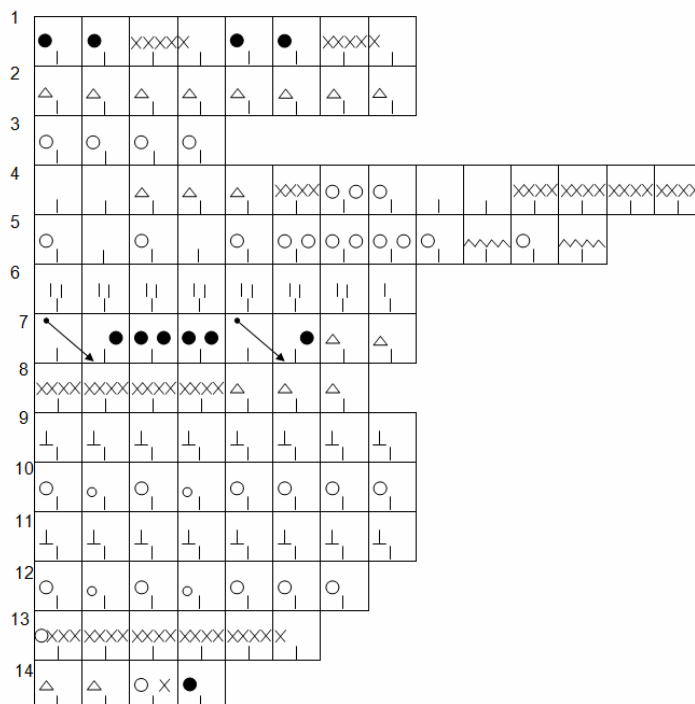
---

³ Zvuková ukázka č. 3 se nachází na CD. V on-line verzi studijní opory, která je umístěná na stránkách projektu SYNERGIE, není nahrávka k dispozici

⁴ Zvuková ukázka č. 4 se nachází na CD. V on-line verzi studijní opory, která je umístěná na stránkách projektu SYNERGIE, není nahrávka k dispozici

Při rozboru můžeme nechat znovu zaznít konkrétní pasáže a vracet se k nim. Po provedeném rozboru skladby je žádoucí nechat celou skladbu, nyní již bez přerušování, zaznít ještě jednou.

Obě dvě formy poslechových činností vyžadují od žáků jejich vlastní aktivní přístup. Jen plné soustředění může dětem přinést plnou míru estetického prožitku, který mu umělecky hodnotná hudba může poskytnout. Prostřednictvím aktivního poslechu děti zvyšují svou vnímavost a schopnost soustředění se a taktéž posilují svou hudební paměť. Mají-li si žáci poslechové skladby osvojit natrvalo, vracíme se k nim i v následujících hodinách. Poslouchané skladby pak můžeme obohatit např. o vlastní hudební doprovod, čímž obohatíme výsledný zvuk např. hrou na tělo nebo i na hudební nástroje. Příkladem nám může být 1. věta z *Malé noční hudby* W. A. Mozarta (její začátek) v úpravě L. Maierhofera (zvuková ukázka č. 5)⁵. Partituru žákům napíšeme na velký arch papíru a barevně na něm zvýrazníme všechny použité symboly. Doprovod nejprve nacvičíme na počítání, žáci hrají na tělo. Později rozdáme žákům příslušné hudební nástroje a žáci hrají společně s nahrávkou pouštěnou z CD. Společná hra je pro ně velice atraktivní, ale zároveň i náročná na schopnost soustředit se a dobře vnímat tempo nahrávky.

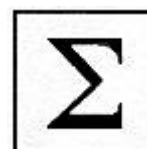

⁵ Zvuková ukázka č. 5 se nachází na CD. V on-line verzi studijní opory, která je umístěná na stránkách projektu SYNERGIE, není nahrávka k dispozici

	Hra na tělo	Hra na hudební nástroje
●	tleskání	rolničky
×	pleskání (střídat ruce)	claves
△	luskání	triangl
○ ○	dupnutí (forte a piano)	bubínek (hrát paličkou)
	klepání do lavice	blok
⊥	tleskání na hřbet ruky	činel (hrát paličkou)
	pohyb ruky shora dolů + hlasem „jů“	zvonkohra (glissandem)
	hlasem „rrrr“	tamburína

Shrnutí kapitoly

Jedním z cílů školní hudební výchovy je naučit žáky orientovat se v nepřehledné nabídce hudební produkce a rozlišovat a vybírat si ke svému životu díla kvalitní umělecké hodnoty. Výběr a poslech kvalitní hudby by se měl dítěti stát jeho vlastní kulturní potřebou. Převážná část poslechových činností je realizována ve škole prostřednictvím reprodukované hudby. Při poslechu hudby ve škole je nutné dosáhnout maximální soustředěnosti žáků a potlačení všech ostatních vjemů. Aby se nestal poslech hudby pro děti rutinní záležitostí, střídáme dvě formy poslechových aktivit: formu intuitivní a intelektuální. Intuitivní nebo také pocitová forma poslechu je založena na emocionálním vnímání slyšené hudby. Racionální forma poslechu vychází z teoretické analýzy díla. Žák je veden k orientaci v užívání hudebně výrazových prostředků v díle a k poznávání struktury díla. Samotnému poslechu vždy předchází vhodná motivace, po níž následuje první poslech skladby, pak rozbor a na závěr druhý poslech.

Úkoly k textu

1. Uveďte, co je cílem poslechových činností ve školách.
2. Vysvětlete důležitost aktivního poslechu hudby.

Kontrolní otázky a úkoly:

1. Které jsou dva základní typy poslechu skladeb?
2. Charakterizujte intuitivní a racionální formu poslechu hudby.

Korespondenční úkoly

1. Vyberte si jakoukoliv vhodnou skladbu v délce max. 5 min a připravte ji pro školní poslech. Metodický postup podrobně popište, nezapomeňte na vhodnou motivaci a rozbor skladby.

Citovaná a doporučená literatura

- MAHEN, Jiří. *Ať žije opera!* [online]. 2010 [cit. 2010-09-14]. Citáty o hudbě. Dostupné z WWW: <<http://www.malinsky.estranky.cz/clanky/citaty-o-hudbe.html>>.
- HERDEN, J. *My pozor dáme a nejen posloucháme*. Praha: Scientia, 1997.
- MAIERHOFER, Lorenz. *Eine kleine Nachtmusik*. In KERN, Renate; KERN, Walter. *Mozart in die Schule*. Innsbruck: Helbling, 2006. s. 2. ISBN 978-3-85061-351-4.
- MAZUREK, J. *Hudba pro děti a mládež*. Ostrava: Pedagogická fakulta v Ostravě, 1984.
- LASEVIČOVÁ, J. *Didaktika hudební výchovy*. Ostrava: Pedagogické centrum Ostrava, 1996.
- DANIEL, L. *Metodika hudební výchovy*. Ostrava: Montanex spol. s r. o. – vydavatelství, 1992.

Zvukové ukázky:

1. Dream of Surf (Vangelis) – CD VANGELIS, *Oceanic*. RHINO, 1997
2. Let čmeláka (N. Rimskij-Korsakov) – CD *Hudební výchova pro 1. ročník základní školy*, Praha: SPN, 1998.
3. Allegro (A. Vivaldi) – CD *Die Klassik Sammlung*, Orbis Publishing Ltd., 1993.
4. Litvintroll – CD *Dudarski fest*, BMA group, HMK, 2007.
5. Malá noční hudba (W. A. Mozart) – CD *Mozart in die Schule*. Innsbruck: Helbling, 2006.

10 Hudební nauka

V této kapitole se dozvíte:

- k čemu slouží výuka hudební nauky na školách;
- do jakých dvou okruhů dělíme hudebně naukové poznatky;
- jaké metody a formy práce volíme při výuce hudební nauky.

Po jejím prostudování byste měli být schopni:

- vysvětlit smysl výuky hudební nauky;
- charakterizovat dva typy hudebně naukových poznatků;
- správně metodicky vést výuku hudební nauky.

Klíčová slova kapitoly: hudební nauka, notopis, didaktická hra, hudební forma, hudební nástroje, dějiny hudby.

Průvodce studiem

„Studente, povězte nám, jak souvisí Braniboři v Čechách s českými dějinami?“

„No, to jsou ti, jak zalezli do Blaníku, né?“

Na zvládnutí této kapitoly budete potřebovat asi 2 hodiny.

Jak už vyplývá z názvu předmětu, hudební výchova na školách patří mezi předměty s převažujícím výchovným zaměřením. Jeho cílem je rozvíjet hudební schopnosti žáka a nacvičovat jeho hudební dovednosti tak, aby on sám mohl hudbu provozovat, poslouchat a do jisté míry i tvořit. Proto výuka hudební nauky není v hodinách prioritní a nesměřuje k osvojení co největšího množství dat, letopočtů nebo teoretických pojmů. Teoretické poznatky, které žákům překládáme, jsou vždy vybírány pouze z důvodu jejich potřeby pro praktické hudební činnosti. Chceme-li žáky naučit intonovat nebo hrát na hudební nástroj podle not, musí je žáci znát. Chceme-li se žáky provádět rozbor slyšené hudební ukázky, musí ovládat příslušnou hudební terminologii. Výběr učiva je však zúžen pouze na ty poznatky, které žák uplatní při praktické činnosti. Této skutečnosti můžeme také využít při motivaci žáků před začátkem výuky.

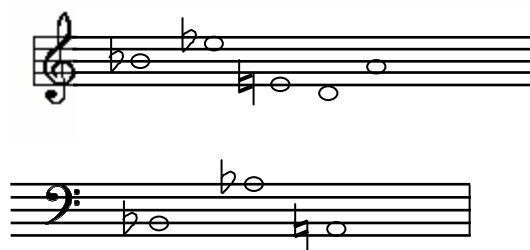
Hudebně naukové učivo můžeme rozdělit do dvou částí. První se vztahuje k tzv. hudební gramotnosti žáků a vychází ze zpěvních aktivit žáka. Druhá část vychází z poslechových činností a zahrnuje poznatky z nauky o hudebních formách, hudebních nástrojích a z dějin hudby.

10.1 Hudební nauka vztahující se ke zpěvním činnostem

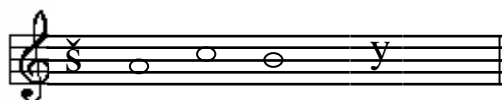
S prvními poznatky z hudební nauky se žáci setkávají už v 1. třídě. Jsou to pojmy zvuk a tón. Během dalších let získávají také povědomost o existenci not, neboť se s nimi setkávají každý týden ve zpěvnících v hodinách hudební výchovy. Ne všichni však mají zvládnuto čtení a psaní not, ačkoliv to je předpokladem pro zpěv a hru podle not i pro vlastní zápis melodie. Proto se hned na počátku 6. ročníku k tomuto učivu obrátíme, zjistíme, na jaké úrovni jsou znalosti žáků, a podle ní pak plánujeme další učivo. Abychom výuku hudební nauky dětem zpříjemnili, opět používáme hravých forem práce:

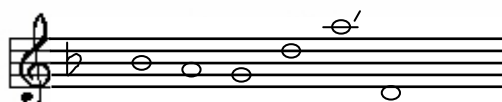
„Skrývačky“ – v názvech not jsou ukryta slova, např.

„Hádanky“ – 1: Co držím za zády?

2: Hlavní město Iráku

„Tajemný vzkaz“

Souběžně s výukou čtení not by měl probíhat i nácvik jejich psaní. K tomuto účelu používáme sešity s předtištěnými notovými osnovami.

Taktéž na procvičování taktů a rytmických hodnot not a pomlk si můžeme vymyslet řadu zábavných úkolů:

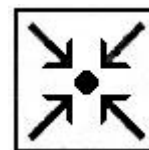
- „Ztracené taktové čáry“ –

Z dalších poznatků žáky seznamujeme s označením tempa a dynamiky.

„Dirigent“ – žáci zpívají známou píseň v různých tempech, např. moderato, allegro, pak vivo, largo nebo lento. Učitel stojí před žáky a diriguje, přičemž tempo plynule mění v rámci jedné písně. Žáci jej musí bedlivě sledovat a ihned na změnu tempa zpěvem zareagovat. V roli dirigenta pak učitele vystřídá některý z žáků, kterému učitel dává pokyny ke změnám vyřčením názvu tempového označení.

Na této hře můžeme s žáky procvičit též znalost dynamických znamének, kdy princip hry je obdobný, jen názvy dynamických změn neříkáme nahlas, ale ukazujeme je dirigentovi napsané na lístečcích (může někdo z žáků).

10.2 Hudební nauka vztahující se k poslechovým činnostem

Do této oblasti patří nauka o hudebních formách, hudebních nástrojích a výuka dějin hudby. Tyto poznatky využíváme nejčastěji při poslechových činnostech, kdy teoretická znalost příslušné hudební terminologie a hlubší znalost konkrétních pojmů jsou předpokladem pro vedení dialogu mezi učitelem a žáky při rozboru skladeb.

V hodinách hudební výchovy na střední škole využijeme znalostí, které získali studenti v předchozích ročnících. Můžeme také dát příležitost žákům, kteří

hrají na nějaký hudební nástroj, navštěvovali hodiny hudební nauky na ZUŠ a lépe se orientují v těchto pojmech.

a) Nauka o hudebních formách

Ani zde by nemělo být osvojování teoretických poznatků formou drilu, a proto vymýšlíme pro žáky různá zábavná cvičení:

„Co do řádku nepatří?“ – žák má za úkol vyškrtnout z řádku pojem, který tam

logicky nepatří:

píseň – opera – baryton

skladatel – oratorium – symfonie

koncert – dirigent – rondo

„Křížovka“

Nejnižší mužský hlas

Pomůcka houslisty

Ticho v hudbě

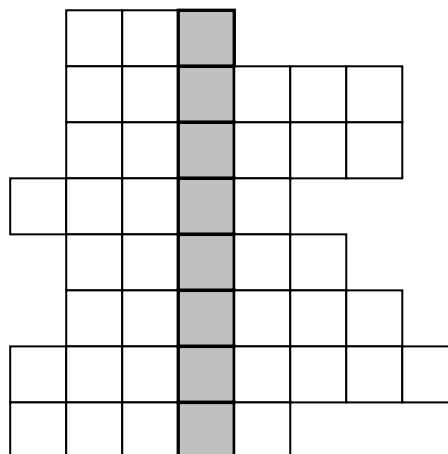
Strunný nástroj

Větší housle

Bicí nástroje

Kdo řídí orchestr

Bicí nástroj

b) Nauka o hudebních nástrojích

Učivo je zaměřeno na seznámení žáků s názvy hudebních nástrojů a bližšími informacemi o nich, způsobem tvoření zvuku u jednotlivých nástrojů, na rozdělení nástrojů do nástrojových skupin, jejich rozmístěním v symfonickém orchestru a důvody tohoto rozmístění. K výuce využíváme jak prostředky vizuální – skutečné hudební nástroje nebo jejich obrázky či fotografie, tak sluchové – zvukové nahrávky a audiovizuální – živá hudba nebo záznam živé hudby z video či DVD projekce.

Formou různých pohybových her žáky zároveň „vytáhneme“ z lavic:

„Běhavka“ – hra se hraje ve volném prostoru hudební. Žáci stojí v kruhu, do jehož středu položíme malou kupku rytmických hudebních nástrojů (hůlky,

bubínky, tamburíny aj.). Zvolíme jednoho žáka a vložíme mu do ruky koště. Úkolem žáka je přeskočit hromádku nástrojů, přiběhnout k jinému žákovi a koště mu předat. V tom okamžiku se žáci střídají a nový žák musí přiběhnout doprostřed kruhu, přeskočit hromádku nástrojů a běžet k dalšímu žákovi. Žák se před koštětem může zachránit tím, že řekne název nějakého hudebního nástroje a předvede, jak se na něj hraje. Je samozřejmé, že se hudební nástroje nesmí opakovat dvakrát.

„Tichý orchestr“ – hra se hraje ve volném prostoru hudebny. Učitel nalepí každému žákovi na čelo samolepku s názvem jednoho hudebního nástroje, ale tak, aby žák nevěděl kterého. Žáci mají za úkol roztřídit se co nejrychleji do skupin podle pravidel dělení hudebních nástrojů, přičemž se mohou domlouvat pouze posunky. Jindy můžeme nechat žáky seřadit „do orchestru“ podle rozmístění na pódiu. Dirigenta představuje učitel a žáci se před něj staví tak, jak jsou nástroje rozmístěny v symfonickém orchestru.

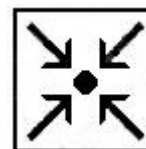
„Pantomima“ – žáci se postaví do kruhu, uprostřed něhož stojí jeden vybraný žák. Ten pantomimou předvádí hudební nástroj, jehož název mají ostatní za úkol uhádnout. Kdo uhodne předváděný nástroj, jde vystřídat žáka ve středu.

„Na co hrajú?“ – je obměnou předchozí hry. Žák stojící uprostřed kruhu odpovídá na otázky ostatních směřující k uhodnutí názvu nástroje. Otázky musí být pouze zjišťovací (odpovídáme na ně ano – ne). Hra se dá i obrátit – učitel připevní na záda žáka stojícího uprostřed kruhu obrázek hudebního nástroje tak, aby tento žák nevěděl kterého. Otázkami, které žák musí pokládat ostatním dětem ve třídě, zjišťuje, o jaký nástroj se jedná.

c) Dějiny hudby

Při výuce dějin hudby děti získávají přehled o vzniku hudby a jejím vývoji až po současnost včetně současné populární hudby. Učitel vede žáky k vnímání hudby v jejím historickém kontextu a v souvislosti s jinými druhy umění a podněcuje žáky k vyhledávání vazeb mezi nimi. Na kulturu a umění je nahlíženo jako na způsob poznávání světa. Výuka dějin hudby je záležitost několika let, přičemž si žáci probrané poznatky přehledně zapisují do sešitu, ve kterém mají zápisy od počátků hudby až po současnost.

Při výuce dějin hudby využíváme poznatků žáků z jiných školních předmětů a jejich mimoškolních aktivit a vždy dbáme zásady názornosti. Samozřejmostí je

propojení s dalšími složkami hudební výchovy, zpěvem, hrou na hudební nástroje, s poslechovými činnostmi i s hudebně pohybovými. A tak si např. při výuce o hudbě v **pravěku** zahrajeme hru „Šaman“ – žáci se rozdělí do dvou skupin. První utvoří kruh, uprostřed kterého stojí vybraný žák – „šaman“. Ten má za úkol zpěvem a tancem upoutat hlas bohů proto, aby mužům z tlupy pomohli následujícího dne při lovu mamuta. Vše, co předvede „šaman“, po něm ostatní „mužové“ v tlupě opakují. Rytmicky se přitom posouvají po směru kruhu. Druhá skupinka stojí bokem a má k dispozici bicí nástroje (tympány, bubny apod.). Hrou na ně a zpěvem napomáhá k tomu, aby tlupu bohové vyslyšeli.

Při výuce o **starověké** orientální hudbě rozdáme dětem zvonkohry a necháme je improvizovat v pentatonické stupnici, která je pro Orient typická.

Kulturu doby **antické** si ztvárníme na antickém šatu – žáci jej zhotovují z přinesených kusů látek, spon, šperků a dalších pomůcek. Fotografie v třídní kronice jim budou památkou i v dalších letech.

Při výuce dějin hudby vedeme žáky k hledání souvislostí mezi současností a minulostí a pomáháme jim nalézat kořeny současné kultury. A tak při poslechu **gregoriánského chorálu** můžeme jeho stopy nalézat i v dílech pozdějších skladatelů nebo i v současné populární hudbě, a žákům to ukážeme na konkrétních hudebních ukázkách.

Gotickou architekturu děti ztvární netradičně, a to pomocí barevného toaletního papíru a lepicí pásky, ze kterých mají za úkol vytvořit gotické okno včetně okenní kružby. K tomu jim dáme k dispozici vstupní dveře do třídy, příp. další dveře na chodbě v blízkosti hudebny, kam svůj výtvar instalují. Dívky mohou toaletního papíru využít coby drahocenného sukna a zhotovit si z něj gotický dámský šat (nezapomenou ani na vysoký klobouk, který zhotoví z kartonu). Náměty jsou vhodné pro skupinovou práci. V závěru hodiny provedeme komentovanou módní přehlídku a umělecké výtvary zvěčníme fotografiemi.

Středověkou světskou hudbu si můžeme předvést i v taneční podobě, a to v Žákovské koledě – píseň „More festi querimus“ (zvuková ukázka č. 6)⁶ mohou žáci buď hrát sami, nebo ji učitel pouští z DVD přehrávače. Žáci jsou postaveni v kruhu čelem dovnitř. Píseň má osmitaktové schéma:

1. takt – 3 kroky do kruhu P – L – P, poskok na pravé noze
2. takt – 3 kroky zpět L – P – L, poskok na levé noze
3. takt – stejný jako 1. takt
4. takt – stejný jako 2. takt
5. takt – úkrok P, poskok na P (L pokrčená v koleně přednoží směrem doprava)
6. takt – stejný jako 5. takt
7. takt – otočit kolem osy doprava: P – L – P – L
takt – úklona směrem do kruhu

(Herden, 1997, s. 109)

V rámci propojení hudební výchovy s dalšími předměty se můžeme domluvit s vyučujícím výtvarné výchovy na zhotovení stránky ze starého **kancionálu**. V hodině hudební výchovy bychom na to neměli dostatek času a ve výtvarné výchově se dětem navíc dostane i odborného poučení o výtvarné stránce tvorby kancionálů.

Znalosti žáků z dějepisu využijeme při probírání **české hudby v 15. století** v zábavném testu „Hostina pro labužníky“ – žáci mají za úkol vybrat z nabídky potravin ty, které jedli naši předci na území Čech a Moravy v 15. století.

Chléb, drůbež, zvěřina, brambory, mandle, rýže, fíky, kukuřice, rozinky, cukr, pepř, hřebíček, rajčata, jitrnice, housky, koláče, pirohy, meloun, mléko, medovina, makovec, rohlíky, sýr, pivo, víno.

Po splnění prvního úkolu žáci přiřazují potraviny dál, a to jednotlivým vrstvám společnosti (1. panovník a vyšší šlechta, 2. nižší šlechta, rytíři, biskupové, opati, 3. měšťané, obchodníci, faráři, mniši, 4. poddaní).

⁶ Zvuková ukázka č. 6 se nachází na CD. V on-line verzi studijní opory, která je umístěná na stránkách projektu SYNERGIE, není nahrávka k dispozici

Princip komponování **barokní fugy** dětem ukážeme na hře J. Herdena „Skákal pes“ (Herden, 1997, s. 174):

J. HERDEN

SKÁKAL PES

Fuga

1. Ská - kal pes přes o - ves, přes ze - le - nou lou - ku ská - kal

2. Ská - kal pes

3.

stá - le tam a stá - le sem a při - tom si svi - žně má - val tím psím, tím o - ca - sem.

přes o - ves, má - val o - ca - sem pil - ně, svi - žně,

Ská - kal pes přes o - ves,

Sem a tam a tam a sem. Ská - kal pes,

svi - žně, pil - ně má - val o - ca - sem a při - tom ská - kal

vy - sko - čil, pře - sko - čil, do - sko - čil ten náš pes, ten náš pes.

ve - se - le. Ská - kal pes, ská - kal pes.

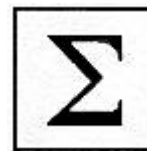
pes sem a tam, sem a tam, sem a tam. Ská - kal pes.

Ská - kal pes přes o - ves na ná - ves, přes o - ves na ná - ves ská - kal ten pes.

Možností, jak žákům zpřístupit výklad hudebních dějin, je nepřehledné množství a záleží jen na tvůrčí fantazii každého učitele, co pro žáky vymyslí.

Shrnutí kapitoly

Hudební výchova na školách patří mezi předměty s převažujícím výchovným zaměřením. Jeho cílem je rozvíjet hudební schopnosti žáka a nacvičovat jeho hudební dovednosti tak, aby on sám mohl hudbu provozovat, poslouchat a do jisté míry i tvořit. Proto výuka hudební nauky není v hodinách prioritní a nesměruje k osvojení co největšího množství dat. Teoretické poznatky, které žákům překládáme, jsou vždy vybírány pouze z důvodu jejich potřeby pro praktické hudební činnosti. Hudebně naukové učivo můžeme rozdělit do dvou částí. První se vztahuje k tzv. hudební gramotnosti žáků a vychází ze zpěvních aktivit žáka. Druhá část vychází z poslechových činností a zahrnuje poznatky z nauky o hudebních formách, hudebních nástrojích a z dějin hudby.

Úkoly k textu

1. Vysvětlete, k čemu slouží výuka hudební nauky na školách.

Kontrolní otázky a úkoly:

1. Do jakých oblastí dělíme hudebně naukové poznatky?
2. Jaké metody a formy práce volíme při výuce hudební nauky?

Otázky k zamyšlení:

1. Jak byste odpověděli žákovi, který Vám položí otázku: „A k čemu mi to (myšleno učivo z hudební nauky) v životě bude?“

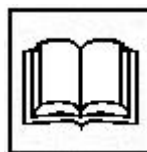
Korespondenční úkoly

1. Připravte si metodický postup výuky o hudebním romantismu. Nezapomeňte výuku zahájit vhodnou motivací, připravte si potřebné učební pomůcky a promyslete také stručný zápis učiva. Výuku zpestřete zařazením nějaké didaktické hry. Celý výstup by měl trvat cca 20 min.

Citovaná a doporučená literatura

- HERDEN, Jaroslav. *My pozor dáme a nejen posloucháme: Posloucháme hudbu se žáky 2. stupně ZŠ a nižších ročníků osmiletých gymnázií*. Praha: Scientia, spol. s r.o., pedagogické nakladatelství, 1997. Procházka staletími hudby, s. 174 a 210. ISBN 80-7183-087-9.

- VOZAR, M. *Soubor hudebních příkladů pro I. a II. stupeň ZŠ*, Praha: Talacko, 2008.
- VOZAR, M. *50 hudebních kvízů*. Praha: Talacko, 2009.
- LASEVIČOVÁ, J. *Didaktika hudební výchovy*. Ostrava: Pedagogické centrum Ostrava, 1996.
- DANIEL, L. *Metodika hudební výchovy*. Ostrava: Montanex spol. s r. o. – vydavatelství, 1992.
- úvodní citát – *Perličky ze školních lavic: Výmysly v písemkách* [online]. 2007 [cit. 2010-09-14]. Blog.cz. Dostupné z WWW: <<http://nemesis13.blog.cz/0711>>.

Zvukové ukázky:

6. Žákovská koleda – MC. *My pozor dáme a nejen posloucháme*, Praha: Scientia, spol. s r. o., 1997.

11 Hodnocení a klasifikace

V této kapitole se dozvíte:

- jak hodnotit práci žáků – studentů.

Po jejím prostudování byste měli být schopni:

- posoudit, kdy je vhodné hodnotit výkony žáků v hodinách hudební výchovy.

Klíčová slova kapitoly: skupiny žáků – studentů, kladné hodnocení, referát, individuální a frontální zkoušení.

Průvodce studiem

Hudební výchova není jen „jedničkový“ předmět.

Na zvládnutí této kapitoly budete potřebovat asi 2 hodiny, tak se pohodlně usadte a nenechte se nikým a ničím rušit.

11.1 Skupiny žáků

Mnozí žáci, ale také učitelé, se domnívají, že je hudební výchova mnohdy považována za odpočinkový předmět. Proto se všeobecně předpokládá, že všechny děti budou mít jedničku.

Hodnocení aktivit žáka v hudební výchově je podstatně náročnější než v jiných předmětech. Musíme přihlížet k individuálním schopnostem, vlohám a talentu každého žáka. Ve třídě budete mít:

- výrazně talentované děti, které navštěvují ZUŠ, hrají i na několik hudebních nástrojů a do hodin hudební výchovy se těší. Svému učiteli pomáhají melodickými i rytmickými doprovody, jsou komunikativní, kreativní, pozorní. Jsou přirozeně aktivní;
- talentované žáky, kteří sice hrají v ZUŠ na hudební nástroj, ale sami se iniciativně nezapojí – učiteli výrazně nepomohou, jsou-li vyzváni ke spolupráci, neodmítnou pomoc;
- děti snaživé: rády se zapojují do různých činností (rytmizace, pohybové aktivity, správné vnímání znějící hudby, referáty apod.). Ne vždy je

jejich výkon perfektní; opravíme drobné chyby a pochválíme za aktivitu, která byla vykonána bezchybně;

- žáky, kteří vědí, že HV je jedním z povinných předmětů, že 1 hodinu týdně přetrpí v klidu, splní si základní povinnosti, nevyrušují, aktivně se nezapojí do činností. Jsou-li vyzváni k aktivní činnosti, většinou reagují a pracují správně;
- skupinu dětí hyperaktivních: vyžadují individuální pozornost, kolegové si stěžují, že děti vyrušují a vyžadují stálou pozornost učitele. Na položené otázky odpovídají většinou správně. Jsou-li zaměstnání specifickým úkolem (doplnit melodickou nebo rytmickou řadu apod.), lze je zařadit do běžné hodiny;
- děti, které neplní úkoly, hudební výchova je očividně nebaví, již předem jsou nastavení tak, že hodiny HV budou bojkotovat a svou přítomností budou znepříjemňovat práci učitele i spolužáků. I tyto děti se zapojí do hodin, jakmile pochopí, že se stále něco děje, že jejich učitel je umí přesvědčit a zaujmout;
- žáky, kteří se připojí k jakékoli skupině.

V každé třídě se setkáte se zástupci různých skupin. Záleží na osobnosti učitele, jak zaujmout žáky tak, aby je hodiny hudební výchovy bavily.

11.2 Požadavky ŠVP

Během klasifikačního období – čtvrtletí, pololetí – by měl být žák hodnocen alespoň 6× (ústní a písemné hodnocení). Vezmeme-li v úvahu, že žáka budeme sledovat, vnímat a hodnotit během pololetí maximálně 17×, pak dojdeme jednoduchým výpočtem k závěru: žáka bychom měli hodnotit minimálně každou třetí hodinu. Jak toho dosáhnout? Zde nabízíme několik variant:

- kladné hodnocení – přidělování jedniček a plusových bodů za aktivity,
- doprovody písní,
- dobrovolné domácí úkoly,
- referáty, aktuality,
- vzorné vedení sešitu,
- ukázková příprava na vyučovací hodinu,
- hudební aktivity,

- negativní hodnocení – vyrušování během poslechových částí hodin,
- zapomínání pomůcek a úkolů,
- neplnění úkolů,
- úmyslné narušování hodin.

Vždy mějme na mysli, že chceme, aby se děti do hodin hudební výchovy těšily. Proto nesmíme šetřit výbornými známkami a pochvalami!

11.3 Hodnocení studentů gymnázia

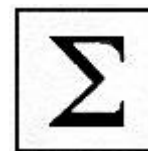
Hodiny hudební výchovy na základních školách jsou z pohledu žáka vedeny většinou zábavnou formou. Žáci se mají do hodin těšit, jsou aktivní a vědí, že za svůj kladný přístup budou ohodnoceni výbornou známkou.

Na střední škole očekáváme od studentů splnění náročnějších kompetencí. Učivo 1. a 2. ročníku obsahuje přehled dějin hudby od nejstarších památek až po současnou tvorbu. Při opakování probraného učiva se můžete rozhodnout pro písemné zkoušení, individuální ústní zkoušení, frontální zkoušení, hodnocení skupinové práce. V praxi se osvědčila praxe referátů, kdy student – nebo dvojice studentů – představí hudební období a konkrétního hudebního skladatele. Ostatní studenti si pořídí zápis z vyslechnutého výkladu, pokládají otázky referujícím a v následné diskuzi, kterou řídí vyučující, se dozví další důležité informace. Součástí referátu musí být pochopitelně vhodně zvolené hudební ukázky. Je-li referát přednášen z paměti, doplněn fotografiemi a kvalitním výběrem skladeb, hodnotíme známkou výbornou.

Další aktivity, které hodnotíme: hudební aktualita na začátku vyučovací hodiny, kvalitně zpracovaný referát o oblíbeném interpretovi nonartificiální hudby včetně vhodných ukázek (vývoj populární hudby je součástí učiva).

Shrnutí kapitoly

Hodnocení žáků a studentů v hodinách hudební výchovy je náročnější než v ostatních předmětech. Dávejme hodně jedniček těm, kteří si je zaslouží. Při hodnocení dětí v hudební výchově přistupuje učitel citlivě a musí brát v úvahu vlohy, talent a možnosti svých žáků.

Příklad:

Ve třídě máme žáky, kteří se zapojují do práce kolektivu, nadšeně spolupracují s učitelem. Za svou aktivitu získávají samozřejmě jedničky. Snažme se zapojit celou třídu!

Kontrolní otázky a úkoly:

1. Vyjmenujte činnosti žáka, za něž dostane výborné hodnocení.
2. S jakými rozdílnými skupinami dětí se setkáváme v hodinách hudební výchovy?

Úkoly k textu

1. Jakou známkou ohodnotíte studenta, který si připravil referát o oblíbeném stylu nonartificiální hudby a nepřipravil žádné zvukové ukázky?

Otázky k zamyšlení:

1. Které další aktivity žáků můžeme v hodinách hudební výchovy hodnotit?

Citovaná a doporučená literatura

- Školní vzdělávací program pro čtyřleté gymnázium a vyšší stupeň víceletého gymnázia, Gymnázium Olgy Havlové Ostrava, příspěvková organizace, 1. 9. 2010

Závěr

Co říci závěrem?

V opoře pro studenty Ostravské univerzity jsme se chtěly podělit o naše dlouholeté zkušenosti.

Hudební výchova je předmětem velmi specifickým. Záleží na osobnosti učitele, jak zaujme své žáky. Nejlépe vlastním příkladem.

- Pozvěte žáky na koncert skupiny nebo pěveckého sboru, na kterém sami účinkujete.
- Vezměte žáky na koncert filharmonie nebo do divadla na hudební představení.
- Nabídněte žákům/studentům další kulturní akce, po jejichž návštěvě se podělí o své zážitky se svými spolužáky i s dalšími učiteli.
- Zorganizujte zájezd vybraných žáků na muzikál – do Prahy nebo do Brna.
- Připravte se svými žáky kulturní program a navštivte starší spoluobčany v Domově pro seniory. Určitě je potěšíte, zvláště před Vánoci nebo velikonočními svátky.
- Neodmítejte pozvání dětí, které navštěvují ZUŠ a oznámí Vám termín konání koncertu, na němž účinkují.
- Na mnoha školách pracuje školní pěvecký sbor. Pracujte s dětmi, organizujte koncerty, zúčastňujte se přehlídek a festivalů. Můžete navázat spolupráci i s jinými kolektivy v ČR nebo zahraničí.
- Využijte instrumentalistů, zapojte je nejen ve vyučovacích hodinách, ale také při doprovodech pěveckého sboru.
- Připravujte své žáky na soutěže v sólovém zpěvu, doprovázejte je.

Přejeme Vám, abyste byli vždy spokojeni s výsledky své práce.